

BAKALÁŘSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM

2020–2023

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Christina Nicole Štunda

**BILINGVNÍ VZDĚLÁVÁNÍ V PŘEDŠKOLNÍM VĚKU A
VLIV NA VÝVOJ ŘEČI DÍTĚTE**

Praha 2023

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Tereza Vacínová, Ph.D.

BACHELOR COMBINED STUDIES

2020-2023

BACHELOR THESIS

Christina Nicole Štunda

**BILINGUAL EDUCATION IN PRESCHOOL AGE AND
INFLUENCE ON CHILD SPEECH DEVELOPMENT**

Prague 2023

The Bachelor Thesis Work Supervisor:
PhDr. Tereza Vacínová, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne

Christina Nicole Štunda

Poděkování

Mé poděkování patří PhDr. Tereze Vacínové, Ph.D. za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnovala.

Anotace

Bakalářská práce s názvem Bilingvní vzdělávání v předškolním věku a vliv na vývoj řeči dítěte se zabývá otázkou, jaký vliv má bilingvní vzdělávání na vývoj řeči dítěte v předškolním věku. Práce využívá případové studie k analýze vývoje řeči u dětí v různých bilingvních prostředích a zohledňuje také faktory, jako je věk nástupu do bilingvního prostředí, četnost a typ komunikace v jednotlivých jazycích a vývojové fáze dítěte. Výsledky této práce mohou být užitečné pro pedagogy a rodiče, kteří se zajímají o bilingvní vzdělávání dětí v předškolním věku.

Klíčová slova

Bilingvismus, bilingvismus předškolního vzdělávání, bilingvní výchova, případová studie, rozvoj komunikačních schopností, vývoj řeči

Annotation

The bachelor thesis titled Bilingual Education in Early Childhood and its Impact on Children's Language Development examines the effect of bilingual education on children's language development in the preschool age. The thesis utilizes case studies to analyze language development in children in various bilingual environments, taking into account factors such as age of exposure to the bilingual environment, frequency and type of communication in each language, and the developmental stage of the child. The results of this study may be useful for educators and parents interested in bilingual education for preschool children.

Keywords

Bilingualism, bilingualism in preschool education, bilingual education, case study, development of communication skills, language development.

OBSAH

ÚVOD	10
I. TEORETICKÁ ČÁST	11
1. ÚVOD DO PROBLEMATIKY.....	11
1.1. KOMUNIKACE	11
1.2. JAZYK	12
1.3. ŘEČ	13
1.4. KULTURA	14
2. DEFINICE BILINGVISMU	15
2.1. TYPY BILINGVISMU	18
3. VÝZNAMNOST BILINGVNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ V DNEŠNÍ DOBĚ.....	19
3.1. PŘÍSTUP K BILINGVISMU V ČESKÉ REPUBLICE.....	20
3.2. PŘEDSUDEKY TÝKAJÍCÍHO SE NEGATIVNÍHO VLIV BILINGVISMU.....	21
3.3. VÝHODY BILINGVISMU Z POHLEDU VZDĚLÁVÁNÍ.....	24
4. FORMY BILINGVNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ	26
4.1. POHLED DO HISTORIE BILINGVNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ VE SVĚTĚ A V ČR.....	26
4.2. LEGISLATIVA A BILINGVNÍ VZDĚLÁVÁNÍ V ČR.....	27
5. VLIV BILINGVISMU NA ROZVOJ DÍTĚTE.....	30
5.1. VÝVOJ ŘEČI DÍTĚTE	30
5.2. BILINGVNÍ OSVOJENÍ JAZYKŮ.....	33
II. PRAKTICKÁ ČÁST	35
6. CÍLE EMPIRICKÉHO VÝZKUMU.....	35
7. DEFINOVÁNÍ VÝZKUMNÉHO VZORKU.....	36
8. METODOLOGIE.....	36

8.1. PŘÍPADOVÉ STUDIE.....	37
8.1.1. Případová studie č. 1 - Dita.....	37
8.1.2. Případová studie č. 2 - Raymund.....	38
8.1.3. Případová studie č. 3 - Mada.....	40
8.1.4. Případová studie č. 4 - Anastasia.....	41
8.1.5. Damian - 26 let	43
8.1.6. Magdalena - 30 let	44
9. ZHODNOCENÍ ZJIŠTĚNÝCH VÝSLEDKŮ A MOŽNÉ NÁVRHY PRO NÁSLEDNOU PRAXI	45
ZÁVĚR.....	50
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	51

ÚVOD

Tato bakalářská práce se věnuje bilingvnímu vzdělávání a jeho vlivu na vývoj řeči dítěte v předškolním věku. Počet dvojjazyčných rodin v České republice meziročně narůstá, což je způsobeno fenoménem migrace. V takových situacích se jeví jako opodstatněné, aby takové dítě bylo vychovávalo bilingvně. V dnešním světě se tento trend jeví již jako běžná praxe, a to především v zemích, kde se ve společnosti prolíná vícero kultur. Pravdou však zůstává, že odborná veřejnost není jednotná v pohledu na bilingvismus.

Hlavním cílem této práce je specifikace bilingvní výchovy u dětí v předškolním věku a možný vliv na osobnost dítěte a jeho komunikační vývoj. Stanoveny byly i dílčí cíle výzkumu, jež jsou definovány v empirické části této práce.

Práce je rozdělena na část teoretickou a část praktickou. Nejprve bude nedefinován základní úvod do problematiky daného tématu. Následuje terminologické vymezení slova bilingvismus a s ním spojené pojmy včetně typů bilingvismu. Na tuto část bude navazovat bilingvní vzdělávání, především jeho důležitost v současném světě. Další kapitola bude zaměřena na formy vzdělávání, kde bude zmíněna historie bilingvního vzdělávání a legislativy v České republice. Charakterizovány budou výhody bilingvismu z pohledu vzdělávání, ale rovněž budou nastíněny předsudky panující ve veřejném prostoru. Práce rovněž obsahuje kapitolu o bilingvním vzdělávání v předškolním věku dítě. Závěrečnou kapitolu tvoří možné vlivy na rozvoj dítěte, především v oblasti řeči.

Praktická část představuje výzkumný projekt a jsou v ní charakterizovány metody výzkumu, cíle výzkumu, představení vzorku, realizace vlastního výzkumu a závěry zjištěného. V práci bude užit kvalitativní výzkum, a sice případové studie a otevřené rozhovory s dospělými jedinci a dětmi k následnému vyhodnocení cílů této práce.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. ÚVOD DO PROBLEMATIKY

V první řadě je důležité vymezit pojmy týkající se bilingvismu k pochopení celé zkoumané problematiky. Prvními pojmy, které budou podrobeny rozbory, jsou komunikace a jazyk. Další základní pojem, který je nutné zmínit, je řeč. Závěr této kapitoly bude tvořit kultura.

1.1. KOMUNIKACE

Komunikace tvoří jednu z nejdůležitějších schopností člověka a věnuje se jí široké spektrum vědních disciplín, např. lingvistika, psychologie, sociologie nebo antropologie. Komunikace jedince provází od počátku jeho života. Komunikace se projevuje již v prenatálním období, a to mezi matkou a dítětem. Po početí je proces komunikace s jedincem již celoživotně spjat a nelze se bez ní obejít, jelikož je zcela esenciální pro všechny roviny života.

Samotnou definici komunikace provází nejednotnost v odborné literatuře. Jde o pojem značně široký, jež se současně prolíná s pojmy jinými. Možné je zmínit definici, která komunikaci vytyčila jako lidskou schopnost, díky níž lidé užívají výrazové prostředky k vytváření, upevňování a pěstování mezilidských vztahů.¹ Není pochyb o tom, že komunikace je zcela zásadní prostředek pro tvorbu vztahů, formuje osobnost a zcela nepochybnitelně se podílí na jejím rozvoji. Komunikaci je možné také definovat jako proces výměny informací, jež je tvořen následujícími prvky: **komunikátor**, **komunikant**, **komunikační kanál** a **komuniké**. Komunikační kanál slouží jako cesta k porozumění stran, a sice komunikátora jako toho, co sděluje informace a komunikanta, který je příjemcem tohoto sdělení. Komuniké, které tvoří obsah sdělení, musí být předáváno dle dojednaného kódu.

¹ KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie: narušení komunikační schopnosti, logopedická prevence, logopedická intervence v ČR, příklady z praxe*. Praha: Grada, 2006. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1110-2.

Procesy komunikace, které jsou realizovány jedincem mluvenou či psanou řečí, jsou řazeny do verbální komunikace. Druhou skupinou je komunikace neverbální, prostřednictvím ní se jedinci vyjadřují beze slov, nebo slouží jako doprovod ke komunikaci verbální.² Neverbální komunikace může zahrnovat gestikulaci, mimiku, pohledy očí, hlasové projevy (mimoslovní), postoje těla, vzhled, ale také pach nebo prostorové chování. Neverbální komunikace v dnešních dorozumívacích procesech slouží zejména jako doplnění ke komunikaci verbální, která jednoznačně převládá.³ Kupříkladu Neubauer k této problematice doplňuje, že k plnohodnotným komunikačním procesům je neverbální komunikace využívána prostřednictvím kódu například při znakovém jazyku pro neslyšící jedince.⁴

1.2. JAZYK

Jazyk, co do své definice, byl rovněž podroben mnohým rozborům. Je jej možné definovat jako soustavu zvukových a dalších dorozumívacích nástrojů, které jsou znakové povahy. Pomocí této soustavy je možné vyjádřit mínění a představy jedinců o světě včetně jejich vlastních prožitků.⁵ Charakterizovat jej lze také jako sjednaný systém znaků, který je užíván pro účely mezilidské komunikace. Každý jazyk disponuje vlastní strukturou a psychologickou a sociální dimenzí. Jazyk se osvojuje prostřednictvím učení, přičemž některé teorie tvrdí, že se tak děje i skrze vrozené předpoklady jedince.⁶ V praxi je realizace jazyka uskutečňována skrze mluvenou řeč nebo písmo. V případě neslyšících je využíván již zmíněný znakový jazyk. Čermák doplňuje, že především přirozený jazyk je tím nejbohatším prostředkem komunikace.⁷

² KLENKOVÁ, Jiřina, Barbora BOČKOVÁ a Ilona BYTEŠNÍKOVÁ. *Kapitoly pro studenty logopedie: text k distančnímu vzdělávání*. Brno: Paido, 2012. ISBN 978-80-7315-229-1.

³ DOHERTY-SNEDDON, Gwyneth. *Neverbální komunikace dětí: jak porozumět dítěti z jeho gest a mimiky*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-043-7.

⁴ NEUBAUER, Karel. *Poruchy řečové komunikace u dospělých osob*. s.n., 1997. ISBN 80-238-1305-6.

⁵ KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie: narušení komunikační schopnosti, logopedická prevence, logopedická intervence v ČR, příklady z praxe*. Praha: Grada, 2006. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1110-2.

⁶ PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 7., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0403-9.

⁷ ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Vydání 4., v Karolinu 2., doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1946-0.

Počet existujících jazyků je uváděn v rozsahu tří až šesti tisíc. Na přesném počtu jazyků ve světě nepanuje shoda. Mezi lingvisty v případě některých jazyků ani nepanuje shoda, zda jde o individuální jazyky nebo zda je lze hodnotit pouze jako dialekty. Jazyk a dialekt mohou vytvořit tenkou hranici, kdy je k jejich rozlišení nutné zaměřit se zejména na politické či kulturní faktory včetně mnohých souvislostí a kontextů. Dlužno také zmínit, že vývojem společnosti mnohé z jazyků zanikají a nové vznikají.⁸

U člověka je možné stanovit jazyk, který dominuje a ten je považován za jazyk mateřský. S tímto jazykem se lidé setkávají již v prenatálním období, jelikož jde o jazyk rodiny. Mateřský jazyk je u jedince trvale zakořeněný i přesto, že si v průběhu života osvojil další jazyky.⁹ Psychologický slovník definuje mateřský jazyk jako první jazyk osvojený dítětem.¹⁰

1.3. ŘEČ

Řeč je možné jednoduše vymezit jako základní podobu jazyka. Nutno zmínit, že podoba jazyka byla na světě dřív nežli jeho psaná forma. Stejně jako se malé děti učí dříve hovořit a posléze až psát.¹¹ Řeč je schopnost jedince, kdy pomocí členěných zvuků dokáže vyjádřit obsah svého vědomí, k čemuž současně používá jak slovní prostředky, tak mimoslovní (mimika, gestikulace). Řeč je jedním z esenciálních determinantů jedinců ve věci jejich přemýšlení o světě a jeho chápání. Oblast emocí a situační souvislost je oblastí neoddělitelnou od řeči.¹²

Řeč dominuje ve své výjimečnosti především tím, že je jí schopný jen a pouze člověk, pouze ten skrze řeč vyjadřuje své emoce, myšlení či názory. Správný vývoj řeči ovlivňuje mnoho faktorů, zásadní je především optimální rodinné prostředí, intelekt jedince, správně

⁸ PRŮCHA, Jan. *Interkulturní komunikace*. Praha: Grada, 2010. Psyché (Grada). ISBN 9788024730691.

⁹ BRETON, Roland. *Atlas jazyků světa: soužití v křehké rovnováze*. Ilustroval Krystyna MAZOYER. Praha: Albatros, 2007. Albatros In. ISBN 978-80-00-01883-6.

¹⁰ HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Třetí, aktualizované vydání. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0873-0.

¹¹ HARDING, Edith a Philip RILEY. *Bilingvní rodina*. Praha: Portál, 2008. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 978-80-7367-358-1.

¹² HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Třetí, aktualizované vydání. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0873-0.

vyvinutá centrální nervová soustava a nepoškozený sluch.¹³ Neubauer hovoří o řečové komunikaci, kterou považuje za proces, v rámci, kterého dochází k předávání sdělení a spadá do něj také výběr komunikačních prostředků. Tento proces dále obnáší přijetí sdělení a jeho zpracování, porozumění jeho obsahu a následné vytvoření odpovědi.¹⁴ Řeč popisuje jako komplexní proces, ve kterém se vzájemně prolínají tři předpoklady, a sice vrozené mentální předpoklady, předpoklad získaný skrze aktivní komunikaci s okolím (učení) a také předpoklady, jež jsou závislé na jednotlivých komunikačních situacích.¹⁵

1.4. KULTURA

Kultura je další složkou, která v rámci zkoumané problematiky hraje zásadní roli. Je ji možné vymezit jako souhrn určitých pravidel, zvyků, principů a způsobů chování existujících uvnitř určité společnosti nebo skupiny jedinců. Kultura se vštěpuje pomocí učení.¹⁶ Jedinci si již během útlého dětství tvoří vlastní kulturní identitu, jež představuje určité vědomí a sounáležitost. Kulturní identita plyne ze skupinové identity a je možné ji považovat současně jako určité splynutí nebo spojení s danou skupinou, v rámci, které jsou sdíleny určité kulturní a sociální hodnoty. V rámci vývoje si děti svou skupinovou identitu začínají uvědomovat a postupně dochází k jejímu rozvoji. U dětí dochází k povšimnutí zejména v případech, kdy se dostanou do kontaktu s jedinci pocházejících z jiných kultur. Zpočátku se děti snaží charakterizovat a určit odlišné kulturní prvky a následně zjišťují důvody určité jinakosti daného člověka.

Kultura má klíčový vliv na způsob a formu výchovy dětí včetně interakce mezi rodiči a dětmi. Toto reflektuje především styl a způsob komunikace v rodině, dostatek tělesného kontaktu či vytváření návyků.¹⁷ Důležitost kultury ve zkoumané problematice pramení

¹³ BEZDĚKOVÁ, Jana. *Učíme naše dítě mluvit*. 2., upr. a dopl. vyd. Praha: Arista, 2014. ISBN 978-80-87867-10-5.

¹⁴ NEUBAUER, Karel. *Logopedie a surdologopedie: učební text pro základní kurz*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN 9788074355004.

¹⁵ NEUBAUER, Karel. *Logopedie a surdologopedie: učební text pro základní kurz*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN 9788074355004.

¹⁶ HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Třetí, aktualizované vydání. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0873-0.

¹⁷ MORGENSTERNOVÁ, Monika a Lenka ŠULOVÁ. *Interkulturní psychologie: rozvoj interkulturní senzitivity*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 9788024613611.

především z toho, že mnoho rodin bilingvních dětí jsou příslušníky odlišných kultur a děti jsou tak vštěpovány dvě kulturně odlišná prostředí, čímž se dá považovat za bikulturní. Obecně je možné hodnotit bilingvisty jako bikulturní nebo multikulturní. Je však možný případ osoby, která v rámci obou jazyků dosahuje vysoké úrovně a setrvává tak v rovině monokulturní. Jako příklad je možné uvést studenta cizího jazyka s jeho vysokou úrovní znalostí. Rovněž v případech imigrantů osvojující si většinový jazyk dané společnosti dochází časem k přijetí prvků dané kultury. Bikulturní aspekty jsou vztahovány zejména k vědomostem jazykových kultur, emocím a přístupům k takovým kulturám, dále způsob vyjadřování se v souladu s kulturními způsoby a vyjádření vlastního bikulturalismu.¹⁸

Bilingvismus a kultura spolu úzce souvisí. Obvykle tak tento jedinec v sobě nosí prvky dvou kultur, a je tedy bikulturní. Nejedná se však o pravidlo. Dítě, které se narodí do smíšeného manželství, má tak možnost se setkat se zajímavými kulturními charakteristikami a může tak načerpat mnoho znalostí z obou kultur.¹⁹

2. DEFINICE BILINGVISMU

Bilingvismus je ve společnosti přítomen již po dlouhou dobu. Vývoj společnosti, především globalizace včetně působení dalších jiných faktorů, zapříčinil masivní přesuny obyvatel z různých částí světa. Dále došlo ke zrychlení urbanizace a s přelomem tisíciletí již ke snadnějšímu a méně nákladnějšímu mezinárodnímu vycestování.²⁰ Není jazyk, který by se zcela vyhnul působení jiných slov nebo frází. Jedince, kteří ve své řeči užívají cizojazyčná slova, však není možné hned považovat za bilingvní. Téměř každý jedinec si vlivem dnešního mezinárodního působení osvojil i další jazyk, nicméně se obvykle nepovažuje za

¹⁸ BAKER, Colin. *Foundations of bilingual education and bilingualism*. 5 ed. Tonawanda, 2011. ISBN 978-1847693556.

¹⁹ GILLERNOVÁ, Ilona, Vladimír KEBZA a Milan RYMEŠ. *Psychologické aspekty změn v české společnosti: člověk na přelomu tisíciletí*. Praha: Grada, 2011. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2798-1.

²⁰ WEI, Li, Jean-Marc DEWAELE a Alex HOUSEN. 2002. *Opportunities and challenges of bilingualism*. New York. ISBN 3110173050.

bilingvního.²¹ Bilingvismus vzniká zejména vlivem přesunu jedinců z politických, sociálních a ekonomických důvodů, studia, vzdělání nebo vznikem smíšeného manželství.²²

Bilingvismus má interdisciplinární charakter, jelikož je předmětem mnohých vědních oborů. Nejde pouze o studium jazykovědy, ale zabývá se jím také psycholingvistika, psychoneurologie, pedagogika nebo sociologie.²³ V odborné literatuře je možné nalézt spoustu odlišných definicí bilingvismu. Mnozí autoři na něj nahlízejí optikou svých subjektivních náhledů, čím dochází k vysoké četnosti definic bilingvismu.

Velmi hojně užívanou definicí je od psycholingvisty Titoneho, jež hovoří o bilingvismu jako o určitém stupni komunikačních schopností a dovedností, jež jsou v dostatečné míře využitelné k efektivní komunikaci ve více než jednom jazyce. Efektivní komunikací míní kompetenci správně porozumět obsahu sdělení a dovednost produkovat sdělení ve více než jednom jazyce.²⁴

Kupříkladu v logopedickém slovníku se v souvislosti s bilingvismem objevuje termín dvojjazyčnost, což je možné přeložit jako schopnost aktivně používat dva jazyky.²⁵ Štefánik považuje bilingvní jedince za takové, jež mají kompetenci alternativního užívání více než jednoho jazyka v závislosti na prostředí, kde ke komunikaci dochází. Doplnuje, že bilingvisti tyto jazyky užívají v různém prostředí s určitým záměrem, dle čehož tvrdí, že úroveň těchto jazyků není zpravidla stejná. O jedincích, u kterých by jejich jazykové znalosti obou užívaných jazyků byly na stejné úrovni, mluví jako o výjimkách.²⁶

²¹ BIALYSTOK, Ellen. 2001. *Bilingualism in development: language, literacy, and cognition*. York University: Toronto. ISBN 0-521-63507-1

²² GROSJEAN, François. 1982. *Life with two languages: an introduction to bilingualism*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press. ISBN 0-674-53091-8.

²³ DUDOK, Miroslav (2002): Oprirodzenom bilingvizme. In: Jozef Štefánik (ed.), Bilingvizmus (minulosť, prítomnosť, budúcnosť): Zborník príspevkov z medzinárodného kolokvia o bilingvizme konanom 22. 2. 2002 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Bratislava: Academic Electronic Press.

²⁴ PRŮCHA, Jan. *Dětská řeč a komunikace: poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada, 2011. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3603-7.

²⁵ DVOŘÁK, Josef. 2007. *Logopedický slovník*. 3., upr. a rozš. vyd. Žďár nad Sázavou: Logopedické centrum. Logopaedia clinica. ISBN 978-80-902536-6-7.

²⁶ ŠTEFÁNIK, Jozef. *Individuálny a spoločenský bilingvizmus: zborník príspevkov z II. Medzinárodného kolokvia o bilingvizme konaného 10. a 11. Júna 2004 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave*. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava, 2005. ISBN 80-223-2110-9.

Další definici stanovil Macnamary, který bilingvisty považuje za ty, kteří disponují minimálními jazykovými kompetencemi jiného než mateřského jazyka. K těmto dovednostem řadí komunikaci (mluvenou), porozumění, psaní a čtení.²⁷ Někteří autoři přichází se simplicítními definicemi, kdy bilingvismus považují za pravidelné užívání dvou či více jazyků.²⁸

Velmi často se diskutuje na téma vyváženého bilingvismu, kam spadají jedinci, kteří dokonale ovládají dva jazyky.²⁹ Mnozí autoři však uvádí, že dokonalý bilingvismus je prakticky nemožný a jeho existenci přikládají minimální váhu.³⁰ Dlužno říci, že vyvážený bilingvismus je spíše idealizovaný konstrukt a netýká se ve většiny bilingvních jedinců. Čermák současně uvádí, že dokonalý bilingvismus u jedince je takřka nemožný, jelikož každý z jazyků má v určité oblasti převahu nad druhým a nejsou tak na rovnocenné úrovni.³¹

Jeden z nejvýznamnějších faktorů působících na bilingvní děti, je jazykový input. Ten lze charakterizovat jako souhrn veškerých verbálních a neverbálních komunikačních stimulů, kterým je jedinec vystavován od narození především ze strany nejbližších osob. Tyto stimuly přispívají k dětskému rozpoznávání, napodobování řeči a pomalému vytváření konstruktů jazyka. Charakter jazykového inputu je do velké míry závislý na konkrétním prostředí, dále na sociálních, intelektuálních a jazykových charakteristikách jedinců, od kterých se dítě učí. Takový primární jazykový input je mateřská řeč.³²

²⁷ MORGENSTERNOVÁ, Monika, Lenka ŠULOVÁ a Lucie SCHOLL. *Bilingvismus a interkulturní komunikace*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. ISBN 978-80-7357-678-3.

²⁸ ibidem.

²⁹ KROPÁČOVÁ, Jitka. *Výuka žáka s odlišným mateřským jazykem*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. ISBN 8024415119.

³⁰ MORGENSTERNOVÁ, Monika, Lenka ŠULOVÁ a Lucie SCHOLL. *Bilingvismus a interkulturní komunikace*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. ISBN 978-80-7357-678-3.

³¹ ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Vydání 4., v Karolinu 2., doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1946-0.

³² PRŮCHA, Jan. *Dětská řeč a komunikace: poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada, 2011. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3603-7.

2.1. TYPY BILINGVISMU

Bilingvismus je možné členit dle různých působících faktorů. Základní členění představuje bilingvismus individuální a společenský. Sousedí **individuální bilingvismus** je standardně používán v případě jedince, ale také rodiny nebo skupiny, který používá další jazyk, než je jazyk majority v okolí. **Společenský bilingvismus** je možné označit pojmem diglosie, což je termín, který se užívá v souvislosti s používáním dvou jazyků, které mají jinou sociální a kulturní funkci, a to na konkrétním geografickém území. Oba z těchto jazyků jsou tak užívány v jiných oblastech (v domácím prostředí, v práci, ve škole). Příkladem může být užívání španělštiny hispánskou komunitou na území USA.³³

Bilingvismus je možné dělit také dle způsobů osvojení jazyků. Průcha kupříkladu toto dělení vymezuje jako bilingvismus spontánní a záměrně získaný. **Spontánní** se u dítěte vytváří vlivem jeho vývoje v prostředí, ve kterém se simultánně užívají dva jazyky a k jejich osvojení tak dochází přirozenou cestou. **Záměrně získaný** souvisí s cíleným učením se druhého jazyka, a toto učení vychází z řízeného vzdělávacího procesu v rámci školního vzdělávání.³⁴ Tímto pohledem se zabývá i Býtešnicková, která z tohoto úhlu pohledu člení bilingvismus na **přirozený**, **školský** a **intencní**. Přirozeným míní stav, kdy je dítě podrobeno učení obou jazyků ze strany rodičů současně a následně v nich i komunikuje s ostatními jedinci ve svém okolí. Školský je naproti tomu situace, kdy si dítě druhý jazyk postupně osvojuje až na půdě vzdělávací instituce a toto osvojení probíhá až v momentě, kdy plnohodnotně ovládá jazyk mateřský. U intencního bilingvismu dochází také k procesu osvojení si dvou jazyků, nicméně jeden z nich není jazykem mateřským jednoho z rodičů.³⁵

Dělit bilingvismus je možné rovněž dle věku, ve kterém k osvojení jazyků dochází. **Simultánní bilingvismus** v podstatě odráží bilingvismus spontánní. **Sukcesivní bilingvismus** vzniká, pakliže dojde k osvojení jednoho jazyka a následně dochází ke styku s dalším, a to ve věku tří až šesti let. Pro ilustraci je vhodné zmínit například migrantů v České republice, kdy

³³ MORGENSTERNOVÁ, Monika, Lenka ŠULOVÁ a Lucie SCHOLL. *Bilingvismus a interkulturní komunikace*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. ISBN 978-80-7357-678-3.

³⁴ PRŮCHA, Jan. *Dětská řeč a komunikace: poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada, 2011. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3603-7.

³⁵ BYTEŠNÍKOVÁ, Ilona. *Rozvoj komunikačních kompetencí u dětí předškolního věku*. Brno: Masarykova univerzita, 2007. ISBN 9788021044548.

jejich děti dochází v daném věku do kontaktu s češtinou ve školce při různých hrách. **Podřízený bilingvismus** se týká dětí zejména v šestém nebo sedmém roku života, kdy se setkávají s dalším jazykem až v rámci školního prostředí, a kde vyučování probíhá tímto cizím jazykem.³⁶

Další dělení je dle rovnováhy mezi jazyky. Je možné rozlišovat **vyvážený bilingvismus**, kde jsou oba jazyky na stejné úrovni. Již bylo zmíněno, že jeho výskyt je spíše vzácný. **Dominantní bilingvismus** naproti tomu vymezuje jeden z jazyků, který je tím převládajícím.³⁷

Dlužno říci, že dělení bilingvismu je celá řada. Užívaným dělením je také dle dovedností. Vznikající bilingvismus představuje situaci, kde dochází teprve k rozvoji druhého jazyka. Receptivní představuje situaci, kdy jedinec rozumí obsahu sdělení či je schopen v tomto jazyce číst. Klesající bilingvismus představuje situaci, kdy jedinec postupně vytrácí znalosti jednoho z jazyků. Dále je možné členit bilingvismus dle okolností, a to na elektivní nebo příležitostný. Elektivní bilingvismus představuje pro jedince možnost si vybrat, který druhý jazyk se bude učit.

3. VÝZNAMNOST BILINGVNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ V DNEŠNÍ DOBĚ

Dlužno dodat, že společnost je součástí globalizovaného světa, kde je bilingvismus stále častější a důležitější jak z hlediska osobního, tak profesního rozvoje. Dle výše uvedených aspektů bilingvismu je možné vymezit několik výhod bilingvního vzdělání. Studenti si osvojují jazykové schopnosti v dvou jazycích, což zlepšuje jejich komunikaci a porozumění v různých situacích. Dále může mít bilingvní vzdělávání pozitivní vliv na

³⁶ PRŮCHA, Jan. *Dětská řeč a komunikace: poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada, 2011. Psyhé (Grada). ISBN 978-80-247-3603-7.

³⁷MORGENSTERNOVÁ, Monika, Lenka ŠULOVÁ a Lucie SCHOLL. *Bilingvismus a interkulturní komunikace*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. ISBN 978-80-7357-678-3.

kognitivní schopnosti studentů, jako jsou například paměť, pozornost a schopnost řešit problémy. V dnešní globalizované společnosti je znalost cizích jazyků výhodou na trhu práce. Bilingvní studenti mají navíc výhodu znalosti dvou jazyků, což jim může otevřít nové pracovní příležitosti. Bilingvní vzdělávání také pomáhá studentům porozumět odlišným kulturám a světonázorům, což přispívá k jejich celkovému kulturnímu povědomí a toleranci. Dále podporuje studenty v porozumění a respektování odlišných kultur a tradic. To může vést k lepší mezikulturní komunikaci a snižování kulturních bariér. Bilingvní studenti jsou často schopni přepínat mezi dvěma jazyky a různými kulturami, což jim umožňuje být intelektuálně flexibilnější a přizpůsobivější v různých situacích. Toto vzdělávání může studentům pomoci lépe se připravit na studium v zahraničí a zvládnout jazykové požadavky na mezinárodní úrovni. Dále umožňuje studentům přístup k literatuře, filmům a hudbě z různých zemí a kultur, což přispívá k jejich kulturnímu bohatství a vzdělání.

Podle některých studií může bilingvní vzdělávání podpořit rozvoj mozkové plasticity, což je schopnost mozku přizpůsobit se novým situacím a požadavkům.³⁸

3.1. PŘÍSTUP K BILINGVISMU V ČESKÉ REPUBLICE

Česká republika je součástí mnoho nadnárodních společenství, které nás současně propojují se světem. Nejbližší je nám jazyková politika Evropské unie. Ta považuje respektování jazyků členských států a tvorbu mezinárodního dialogu jako jeden ze svých základních principů. Z tohoto důvodu velmi bohatě podporuje jazykové pobyty a výuky, včetně migrací obyvatel do jiných členských států za novou práci, za studium či pouze za novými zkušenostmi.

Lachout uvádí, že v České republice se jazyková politika řídí jazykovou politikou Rady Evropy a Evropské unie. Od roku 2002 si Evropská komise klade za cíl, aby každý občan EU ovládal vedle své mateřštiny další dva úřední jazyky EU. Jedním z těchto jazyků by měl být v ideálním případě jazyk geografického souseda daného státu. V České republice se tento

³⁸ COSTA, Albert. *How does the bilingual experience sculpt the brain?* [online]. Nat Rev Neurosci., 2014, **15**(5) [cit. 2023-02-27]. Dostupné z: doi:10.1038/nrn3709.

požadavek uskutečňuje v rámci různých rámcových vzdělávacích programů pro jednotlivé obory vzdělávání.³⁹

Lachout uvádí, že v současné době se stále více rodičů rozhoduje posílat své děti na bilingvní školy, kde se děti učí více než jen jednomu jazyku. Důvody pro to jsou různé, jako například zvýšení konkurenceschopnosti na trhu práce, zvýšení kulturního povědomí, zlepšení možnosti studia v zahraničí a další.⁴⁰

3.2. PŘEDSUDKY TÝKAJÍCÍHO SE NEGATIVNÍHO VLIV BILINGVISMU

Lidé mají často předsudky vůči bilingvistu, tedy vůči schopnosti mluvit a rozumět více jazykům. Tyto předsudky se týkají především negativních účinků, které mohou mít bilingvní jazykové vzdělání na dítě. Mnoho z těchto předsudků bylo již výzkumy vyvráceno, ale stále existují v povědomí laické veřejnosti.

Situace v Česku je úzce spojena s neznalostí, tedy nedostatečnou informovaností, a také s politickou situací druhé poloviny minulého století. V té době se lidé v Československu běžně nesetkávali s lidmi, jež používali více jazyků, kromě aktivního kontaktu se slovenštinou. předsudky proti této schopnosti.

Štefánik se zaměřil na deset předsudků vůči negativnímu vlivu bilingvistu. Prvním z těchto předsudků je, že **bilingvist má nepříznivý účinek na inteligenci a myšlení jedince**. Nicméně vědecké výzkumy ukazují opak, bilingvní výchova má spíše pozitivní vliv na kognitivní funkce a rozvoj myšlení dítěte. Tento vliv závisí na stupni ovládnutí obou jazyků, ale obecně platí, že bilingvní děti jsou schopni lépe se soustředit, lépe řeší problémy a mají větší jazykovou flexibilitu.⁴¹

Další z předsudků vůči bilingvistu je obava, že **bilingvist způsobuje, že si dítě neosvojí ani jeden jazyk dostatečným způsobem**. Avšak Štefánik zdůraznil, že výchova

³⁹ LACHOUT, Martin. *Bilingvist a bilingvní výchova na příkladu bilingvistu česko-německého*. Praha: Togga, 2017. ISBN 978-80-87956-66-3.

⁴⁰ ibidem.

⁴¹ ŠTEFÁNIK, Jozef. *Jeden člověk, dva jazyky: Dvojjazyčnost u dětí – předsudky a skutečnosti*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2000.

bilingvního dítěte vyžaduje určitá pravidla a průběžnou podporu rodičů a učitelů. Pakliže bude bilingvní výchova probíhat správně, dítě by mělo být schopné osvojit si oba jazyky řádně.⁴² Proto je důležité, aby rodiče a učitelé bilingvních dětí byli informováni o tom, jakým způsobem se bilingvní výchova realizuje, aby mohli být co nejvíce nápomocni v procesu osvojení obou jazyků. Dítě by mělo být vystaveno oběma jazykům stejnou měrou a v případě, že vyrůstá v bilingvní rodině, je důležité, aby si každý rodič ponechal svůj jazyk a aby s dítětem mluvili v obou jazycích.

Dalším z předsudků, které uvádí Štefánik, je obava, že **bilingvismus způsobuje, že dítě bude oba jazyky vždy míchat a nenaučí se schopnosti tyto jazyky vzájemně odlišit**. Tento předsudek má částečně opodstatnění, protože bilingvní děti v určité fázi svého řečového vývoje oba jazyky mohou míchat. Je však důležité mít na paměti, že tato fáze je pouze dočasná a dítě si postupně osvojí oba jazyky odděleně. Aby se dítě naučilo oba jazyky, je důležité kontrolovat některé faktory, jako je osobnost dítěte, množství a kvalita kontaktů v určitém jazyce a jazyk užívanými rodiči.⁴³ Bilingvní výchova by měla být realizována tak, aby dítě bylo vystaveno oběma jazykům stejnou měrou a aby mělo dostatek příležitostí pro komunikaci v obou jazycích. Je také důležité, aby se rodiče a učitelé věnovali dítěti a jeho řečovému vývoji pozornost a poskytovali mu podporu a zpětnou vazbu.

Štefánik v rámci svého výčtu předsudků uvádí další, a sice, že bilingvismus vyjadřuje obavy, že **dítě vyrůstající v bilingvní rodině nebude schopno se identifikovat s žádnou z kultur, což mu může způsobit psychickou újmu**. Nicméně, identita člověka se netvoří pouze na základě jazyka, ale také prostřednictvím prostředí, ve kterém žije, a lidí, se kterými přichází do styku. Ve skutečnosti může být schopnost identifikovat se s více kulturami spíše obohacením než omezením. V dnešní době, kdy jsou kulturní bariéry stále častěji překračovány, je schopnost porozumět a komunikovat s lidmi z různých kultur stále důležitější.⁴⁴

Bilingvismus bude mít negativní dopad na vývoj na osobnosti dítěte. Přestože se v minulosti objevovaly obavy o negativní vliv bilingvismu na osobnost dítěte, výzkumy na tuto

⁴² ibidem.

⁴³ ibidem.

⁴⁴ ibidem.

problematiku nepřinesly žádná převratná fakta. Je tedy důležité brát v úvahu i další faktory, které mohou ovlivnit vývoj osobnosti, jako je stěhování nebo zařazení do nové komunity. Bilingvní dítě se tak jako každé jiné dítě musí přizpůsobovat novým situacím a vytvářet si vlastní identitu. Samotná znalost dvou jazyků by tedy neměla být příčinou vzniku osobnostních problémů.⁴⁵

Další předsudek je vymezen tak, že **bilingvismus má negativní vliv na výsledky ve škole**. Nicméně i zde je třeba zohlednit i další faktory, jako je například příslušnost k menšině a nedostatečné porozumění ze strany většiny, vyučovací jazyk, jež představuje pro dítě slabší jazyk, pochybení u pedagogů a vyučovacích metod či nižší schopnosti dítěte.⁴⁶

Štefánik se zmiňuje o dalším předsudku, že **bilingvismus může způsobovat zadržávání dítěte**. Avšak Štefánik tvrdí, že tento předsudek není podložen statistickými údaji, neboť by v bilingvních státech mělo být více osob, jež se zadržávají, než nezadržávajících se. Pakliže se bilingvní dítě skutečně zadržává, může to být způsobeno tím, že jsou jeho jazykové schopnosti hodnoceny a očekávání v obou jazycích jsou příliš vysoká. Rodiče mohou chtít, aby se jejich dítě pochlubilo svými jazykovými dovednostmi, což může vést k pocitu tlaku, jež se může projevit na případném zadržávání se.⁴⁷

Podle Štefánika je dalším předsudkem názor, že **bilingvista je v podstatě dvojitý monolingvista**.⁴⁸ Avšak Grosjean v roce 1982 tvrdil, že bilingvista je integrovanou celistvou osobou, což znamená, že nelze jeho jazykové schopnosti oddělit na dvě oddělené samostatné části.⁴⁹ Nadto, většina bilingvních jedinců neovládá oba své jazyky stejně dobře. V nynější době však stále není k dispozici dostatek diagnostických způsobů ověření, jež by dokázaly přesně měřit jazykových schopností bilingvních jedinců.

Jedním z předsudků je rovněž, že **bilingvisté mají méně kvalitní spánek a jazyk objevující se v jejich snech, je ten „skutečný“ jazyk**. Avšak tato oblast stále není dostatečně

⁴⁵ ibidem.

⁴⁶ ibidem.

⁴⁷ ibidem.

⁴⁸ ibidem.

⁴⁹ GROSJEAN, Francois. *Life with Two Languages. A Journey in Languages and Cultures* [online] [cit. 2023-02-27]. Dostupné z: doi:10.1093/oso/9780198754947.003.0009.

prozkoumána a zatím neexistují žádné konkrétní důkazy, které by potvrzovaly, že bilingvisté mají méně kvalitní spání. Pakliže se bilingvní dítě potýká s poruchami spánku, je nutné brát v potaz i jiné aspekty faktory, a sice kupříkladu zásadní životní změny.⁵⁰

Posledním z uvedených předsudků dle Štefánika je, že **všichni bilingvisté jsou výteční tlumočníci a překladatelé**. Nicméně toto tvrzení není vždy pravdivé. Překládat a tlumočit vyžaduje mnoho dalších dovedností a zkušeností, nejen pouhé znalosti jazyka. Tlumočník a překladatel mohou být bilingvní, avšak ne všichni bilingvní jedinci jsou tlumočníci a překladatelé, natož výborní. Většina bilingvních dětí se však ráda učí překládat a tlumočit, protože to zvyšuje jejich sebevědomí a pocit důležitosti. Rodiče by však měli dávat pozor na to, aby své děti nenutili k předvádění a chlubení se svými schopnostmi. Měli by spíše podporovat pozitivní emoce spojené s překládáním a tlumočením a vytvářet tak pozitivní vztah dítěte k jazykům a kulturám, jimiž se zaobírají.⁵¹

3.3. VÝHODY BILINGVISMU Z POHLEDU VZDĚLÁVÁNÍ

Dle Bakera a Jonesa má bilingvismus řadu výhod, zejména, pokud jde o komunikaci s lidmi z různých kultur a zlepšení kognitivních funkcí, jako je tvořivé myšlení.

Bilingvní jedinci často pocházejí z rodin, kde se mluví více než jedním jazykem. To jim umožňuje mluvit s každým rodičem v jeho mateřském jazyce a posilovat tak vztah s nimi. Bilingvní jedinci často přepínají mezi jazyky, což zvyšuje jejich citlivost při komunikaci a umožňuje jim lépe porozumět druhým. Autoři se rovněž vyjadřují ke kultuře, a sice bilingvismus také umožňuje snadnější přístup k různým kulturám, protože jazyk a kultura jsou často propojeny. V dnešní moderní společnosti, kde jsou vztahy mezi různými státy čím dál tím důležitější, má bilingvismus obrovskou výhodu na trhu práce. V neposlední řadě uvádějí, že bilingvismus pozitivní vliv na kognitivní funkce, jako je tvořivé myšlení. Bilingvní jedinci jsou nuceni pravidelně přepínat mezi jazyky, což zvyšuje jejich flexibilitu a schopnost hledat nové řešení problémů.⁵²

⁵⁰ ŠTEFÁNIK, Jozef. *Jeden člověk, dva jazyky: Dvojjazyčnost u dětí – předsudky a skutečnosti*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2000.

⁵¹ ibidem.

⁵² BAKER, Colin a Sylvia Prys JONES. *Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education*. Clevedon: Multilingual Matters, 1998.

Lachout uvádí, že v dnešní době jsou teorie o vícejazyčnosti zaměřeny na její výhody pro bilingvní jedince. Ti mají větší schopnost naučit se další cizí jazyky díky svému vědomému užívání více jazyků již od raného věku, což jim umožňuje osvojit si nové jazyky celistvěji než monolingvní jedinci. Vícejazyčnost také zvyšuje toleranci vůči odlišným kulturním hodnotám, podporuje zájem o jazyky a otevřenost v komunikaci, což poskytuje příležitost poznávat více kultur. Díky dovednosti používat více než jeden jazyk v každodenní komunikaci se bilingvní jedinci učí selektivní pozornosti a lépe zvládají řešení úloh, kdy si dokáží vybrat pouze informace, které jsou pro ně v danou chvíli důležité. Jedinec, jež umí více jazyků, má k dispozici více zdrojů informací, což mu umožňuje snáze rozšiřovat své zájmy. Pokud člověk umí používat více jazyků, jako například právě bilingvní jedinci, těží z této výhody a může mít větší přístup k různorodým kulturám, názorům a zdrojům informací.⁵³

Bilingvní jedinci mají v oblasti vzdělávání několik výhod, jak uvádí Šatava. Jednou z nich je schopnost lépe se soustředit na význam slov než na zvukovou stránku jazyka, což představuje výhodu v rámci vyučování při čtení. Zejména se to týká dětí ve čtyřech až šesti letech. Dále je bilingvní jedinec schopen prožívat větší radost z četby dvou literatur v originálech, a to díky schopnosti číst a psát ve více než jednom jazyce. Toto má za následek lepší porozumění zvyklostem, představám či způsobům konání a uvažování. Bilingvní jedinci mají také přínos v rámci vzdělání. Výzkumy poukázaly na skutečnost, že děti ovládající dva jazyky a vzdělávající se prostřednictvím dvojjazyčných struktur, dosahují náležitějších výsledků. V neposlední řadě jsou bilingvní jedinci schopni snáze se učit další jazyky, což potvrzují výzkumy v Evropě. V zaměstnání se bilingvní jedinci setkávají s výhodou, že disponují dovednostmi navíc. Tuto výhodu ocení především v monolingvních zemích, kupříkladu Česká republika. Tyto výhody přijdou vhod zejména v souvislosti s maloobchodem či turismem.⁵⁴

Morgensternová uvádí výhody, které bilingvisté mají při vývoji některých kognitivních funkcí. Konkrétně jde o jejich schopnost selektivně se zaměřovat na důležité informace a potlačovat rušivé vlivy, což jim umožňuje lépe řešit problémy a být úspěšnější v testech a

⁵³ LACHOUT, Martin. *Bilingvismus a bilingvní výchova na příkladu bilingvismu česko-německého*. Praha: Togga, 2017. ISBN 978-80-87956-66-3.

⁵⁴ ŠATAVA, Leoš. *Jazyk a identita etnických menšin: možnosti zachování a revitalizace*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-86429-83-0.

zkouškách. Bilingvní děti také mají vyvinutější metalingvistické vědomí, což znamená, že lépe chápou vztah mezi slovy a jejich smyslem. Tuto schopnost mohou využít například při učení se nových jazyků. Navíc jsou bilingvní děti citlivější v komunikaci a mají lepší porozumění pro různé kultury.⁵⁵

4. FORMY BILINGVNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

Průcha uvádí, že bilingvní výuka znamená vyučování ve dvou jazycích, přičemž jeden z nich je jazyk, kterým děti již mluví. Cílem je naučit děti komunikovat v druhém jazyce stejně jako v jejich mateřském jazyce. Děti se učí druhý jazyk v hodinách určených k tomuto účelu, ale také pomocí druhého jazyka v jiných vyučovacích předmětech. Existuje několik způsobů bilingvního vzdělávání, včetně rodinného vzdělávání, předškolní výchovy, vzdělávání v cizojazyčných školách a vzdělávání pro menšiny. V gymnáziích v České republice může rovněž probíhat bilingvní vzdělávání.⁵⁶

4.1. POHLED DO HISTORIE BILINGVNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ VE SVĚTĚ A V ČR

Bilingvní vzdělávání má svůj původ v zemích s více jazyky, jako je Belgie, Švýcarsko a Lucembursko, kde bylo bilingvní vzdělávání praktikováno již v 19. století. V některých z těchto zemí bylo bilingvní vzdělávání zavedeno jako způsob integrace různých jazykových a etnických skupin. V Kanadě byly imerzní jazykové programy zavedeny v 60. letech 20. století jako způsob podpory francouzského jazyka a kultury. Tyto programy umožňovaly studentům být vystaveni francouzštině po celou dobu svého vzdělávání. Tento koncept imerzního bilingvního vzdělávání se později rozšířil do dalších zemí, jako jsou Spojené státy americké, Spojené království a Austrálie. V Evropě se bilingvní vzdělávání v posledních letech stalo stále populárnějším a rozšířilo se do dalších zemí, jako jsou Německo, Francie a Španělsko. V některých z těchto zemí se bilingvní vzdělávání zaměřuje na podporu menšinových jazyků,

⁵⁵ MORGENSTERNOVÁ, Monika, Lenka ŠULOVÁ a Lucie SCHOLL. *Bilingvismus a interkulturní komunikace*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. ISBN 978-80-7357-678-3.

⁵⁶ PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 4., aktualiz. vyd. [i.e. Vyd. 5.]. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-416-8.

zatímco v jiných zemích se bilingvní vzdělávání uplatňuje jako způsob podpory jazykového a kulturního dvojjazyčnosti.⁵⁷

V šedesátých letech minulého století se objevily první pokusy o zavedení bilingvní výuky v mateřských školách v České republice, ale tyto pokusy byly během normalizace přerušeny. Poté následovala doba, kdy se o bilingvní výuce v České republice příliš nemluvilo. Po pádu železné opony a snaze o dosažení cizojazyčné vzdělanosti mládeže v České republice a vytvoření dobrých vztahů s evropskými státy, byly v roce 1990 zahájeny mezivládní jednání, která vedla k zřízení pětiletého studia s výukou vybraných předmětů v cizím jazyce ve vybraných třídách gymnázií. Toto bylo jedno z prvních opatření pro zavedení bilingvní výuky v České republice.⁵⁸

4.2. LEGISLATIVA A BILINGVNÍ VZDĚLÁVÁNÍ V ČR

Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání je primárním dokumentem, který vymezuje vzdělávání na všech úrovních - od předškolního vzdělávání až po vyšší odborné a jiné vzdělávání. Zákon byl novelizován v roce 2015, a to zákone č. 82/2015, přičemž některé jeho články nabyly účinnosti v září 2015 a další se staly účinnými v září 2016. Tato novela se zaměřuje na nově vytvořená podpůrná opatření pro vzdělávání a školské služby, která by měla zohledňovat potřeby a podmínky dítěte, žáka nebo studenta. Tato podpůrná opatření by měla být přizpůsobena zdravotnímu stavu, kulturnímu prostředí a dalším životním podmínkám, aby bylo možné dosáhnout co nejlepších výsledků ve vzdělávání a podpořit celkový rozvoj dítěte, žáka nebo studenta.⁵⁹

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání je esenciálním pedagogickým textem. Tento definuje specifické cíle a obsah, který se týká podmínek vzdělávání dětí se

⁵⁷ GARCÍA, Ofélia. *Bilingual Education in the 21st Century: A Global Perspective*. Malden, 2008. ISBN 978-1-4051-1994-8.

⁵⁸ KOSINOVÁ, Eliška. *Vztah mezi jazykem a myšlením, přirozený bilingvismus, bilingvální výuka realizovaná na školách v ČR se zaměřením na jazyk německý* [online]. Praha, 2007 [cit. 2023-02-28]. Diplomová práce. Univerzita Karlova.

⁵⁹ zákon č. 82/2015 Sb., kterým se mění zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)

speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, které jsou mimořádně nadané.⁶⁰ V tomto programu jsou rovněž obsaženy konkrétní pravidla a podmínky pro předškolní vzdělávání a současně je tento dokument zpracován volnou formou, aby zajistil pedagogům možnost inovativně si uzpůsobit školní vzdělávací program, uvádí Býtešnicková.⁶¹

Při bilingvistu je velmi důležité, jakou rodiče zvolí pro své dítě školu. Předškolní věk je výrazným milníkem, jelikož je nutné zajistit dostatek interakce a kontaktu s učenými jazyky. Mateřská škola je typická zejména tím, že se zde hovoří pouze jedním jazykem. První roky základní školy jsou specifické především tím, že se zde soustředí učitelé na rozvoj čtení žáků a může se stát, že děti v domácím prostředí odmítají číst v druhém učeném jazyce. V takovém případě se doporučuje, aby rodiče své děti nenutili k tomuto úkonu a raději jim v tomto jazyce předčítali například pohádky nebo s nimi hráli hry, kde tento jazyk budou užívat.

Dle rámcového vzdělávacího programu týkajícího se předškolního vzdělávání jsou děti s odlišným mateřským jazykem zařazeny do skupin dětí se speciálními vzdělávacími potřebami. Dle tohoto vzdělávacího programu jsou respektovány individuální potřeby dítěte z tohoto jazykově odlišného prostředí. Je tudíž nutné, aby tyto formy vzdělávání byly co nejvíce přizpůsobeny dětem k splnění jejich potřeb a možnostem. Nutností je především vytvoření takových podmínek, které budou nápomocné v jejich rozvoji. Toto se dá ovlivnit především volbou vzdělávacích metod a nástrojů vzdělávání, stejně tak je i zásadní profesionální postoj zaměstnanců školy podílejících se na vzdělávání takových dětí. V ustanovení § 16 odst. 6 zákona č. 561/2004 Sb. je uvedeno, že žáci se speciálními vzdělávacími potřebami mají nárok na vzdělávání, které plnohodnotně odpovídá jejich edukačním potřebám, mají právo na vytvoření nutných podmínek, jež zajistí optimální vzdělávací proces a rovněž mají právo na poradenskou pomoc ze strany školy či školského poradenského institutu.

⁶⁰ Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání. In: *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. [cit. 2023-02-27]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/predskolni-vzdelavani/ramcovy-vzdelavaci-program-pro-predskolni-vzdelavani-3>

⁶¹ BYTEŠNÍKOVÁ, Ilona. *Komunikace dětí předškolního věku*. Praha: Grada, 2012. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3008-0.

Ustanovení § 13 odst. 1 a 2 zákona č. 561/2004 Sb. vymezuje češtinu jako vyučovací jazyk. Nicméně dle § 14 je žákům pocházejících z národnostních menšin umožněno vzdělávání v jazyce národnostní menšiny. Toto ustanovení dále tvrdí, že možnost vytvoření třídy konkrétního ročníku mateřské školy je možné, pakliže se k tomuto jazyku přihlásí nejméně 8 dětí, kteří přísluší k této národnostní menšině. Pakliže jde o mateřskou školu jako celek, je možné její zřízení v případě, že všechny třídy budou mít v průměru nejméně 12 dětí s příslušností k dané národnostní menšině.⁶²

V případě výuky bilingvních dětí může mnohdy dojít k různým problémům, které mohou vyvstat z jednotlivých kulturních odlišností jako jsou zvyky, obyčeje nebo tradice. Problém se může týkat i simplicítního užívání slov, které mohou mít v jiném jazyce odlišný význam. Jelikož standardně není vždy možné pro malý počet dětí z odlišných kultur využít služeb asistenta pedagoga, je zcela důležité, aby se pedagog snažil o co nejbližší pochopení příslušné kultury dítěte. V rámci edukačního procesu mohou být děti vyučovány dvojjazyčně nebo jednojazyčně.

Dvojjazyčné vzdělávání. V rámci této výuky je užíváno obou jazyků, jde o jazyk majority i minority. Jde však o formu vzdělávání, která je vysoce náročná co do materiálního a personálního zabezpečení. Řadí se sem imerzní výuka. V této výuce jsou děti vyučovány slabším jazykem a posléze teprve se přidává do výuky další jazyk, ten silnější. Je také možné využít dorovnávacích tříd, které jsou vytvořeny za účelem doučení většinového jazyku.⁶³

Jednojazyčné vzdělávání. Jde o dvě možnosti výuky, a to výuku ve většinovém jazyce nebo výuku v jazyce menšinovém. V případě výuky ve většinovém jazyce jsou tak děti řazeny do třídy, ve které se mluví jen a pouze většinovým jazykem. V mnohých případech je tak na dítě kladeno velkých nároků a může se stát, že bude vyčleněno z kolektivu vrstevníků. Pakliže jde o výuku v menšinovém jazyce, zde je posilován především mateřský jazyk a dítě má tak možnost se učit i jazyk většinovému. Tato forma může pomoci dítěti se lépe připravit na život v multilingvní společnosti.⁶⁴

⁶² zákon č. 561/2004 Sb. zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)

⁶³ KROPÁČOVÁ, Jitka. *Výuka žáka s odlišným mateřským jazykem*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. ISBN 8024415119.

⁶⁴ ibidem.

Nepřímá neboli indirektivní metoda. Tato metoda nastupuje až posléze, co se dítě plnohodnotně naučí mateřský jazyk. Další krok značí učení se obou jazyků, a to formou memorování, překládání a fixování jazykových pravidel.

Přímá neboli direktivní metoda. Tato forma učení je považována jako optimální především pro děti předškolního věku. Základ této metody tvoří to, že dítě se na stanovenou denní dobu vyskytuje v prostředí, ve kterém je vedena komunikace v jiném jazyce, než je jeho mateřský. V tomto prostředí tak naslouchá jiným jedincům, kteří mluví daným jazykem a tito jedinci se tak pro něj stanou vzorem, který následně napodobuje. Během krátké doby si tak dítě tento jazyk může osvojit a dokáže přiměřeně jeho věku komunikovat. V rámci působení tohoto prostředí dokonce získává velmi brzo správný přízvuk.⁶⁵

5. VLIV BILINGVISMU NA ROZVOJ DÍTĚTE

V rámci této kapitoly se autorka zaměří především na obecný vývoj řečových schopností u dětí, jelikož k tomuto vývoji dochází u každého jedince a není tomu jinak ani u bilingvních dětí. Pozornost bude zaměřena především na bilingvní osvojování jazyka a vývoj bilingvních dětí, a to optikou osvojování si dvou jazyků v simultánní rovině. Nebudou chybět ani jazyková specifika týkající se právě bilingvních jedinců. Do určité míry má bilingvismus vliv rovněž na kognitivní dovednosti jedince a rozvoj jeho osobnosti. Velmi zásadní částí bude problematika týkající se vývojových poruch řečové komunikace.

5.1. VÝVOJ ŘEČI DÍTĚTE

Pro optimální vývoj řeči jsou nezbytné faktory, bez jejichž existence není možné plnohodnotně rozvíjet řečové schopnosti dítěte. Zásadní podmínky pro správný vývoj již byly řešeny ve výše uvedené kapitole, nicméně Býtešniková k nim přidává dále úroveň motorických schopností a také zrakovou percepci. Důležité je současně zmínit, že vývoj řeči je doprovázen určitými stádii a jejich délka je velmi často odlišná. Vývoj řeči může někdy dospět ke zrychlení, jindy ke zpomalení, nejde však některé ze stádií vynechat.⁶⁶

⁶⁵ SOVÁK, Miloš. Uvedení do logopedie. 1. vyd. Praha: SPN, 1978.

⁶⁶ BYTEŠNÍKOVÁ, Ilona. *Komunikace dětí předškolního věku*. Praha: Grada, 2012. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3008-0.

Vágnerová uvádí, že děti začínají rozvíjet své řečové schopnosti už v době před početím, přesněji v prenatálním období.⁶⁷ V průběhu této doby je dítě schopné rozeznávat různé zvuky, včetně mluvené řeči. V prvních měsících těhotenství začíná mozek rozlišovat řečové zvuky od ostatních zvuků. Mozek se také začíná specializovat na zpracování řečových zvuků, což se děje v levé hemisféře mozku.⁶⁸ V průběhu těhotenství se také může rozvíjet interakce mezi matkou a dítětem, což může pozitivně směřovat ke vnímání řeči po početí.⁶⁹

Po narození dítěte se vývoj řeči začíná projevovat novorozeneckým křikem, což je reflexní reakce na změny v prostředí. V prvních měsících života se však díky vývoji mozku dítěte křik mění a stává se diferencovanějším. Křik slouží dítěti k vyjádření jeho nutností, kupříkladu hladu. Matka se brzy naučí odlišovat jednotlivé kvality křiku. Dítě je schopné reagovat na hlas matky. Novorozenecký křik se postupem času stává libozvučnějším.⁷⁰

V rozmezí 8. až 10. týdne věku dítěte nastává období nazývané broukání.⁷¹ V této fázi dítě získává um vydávat prosté zvuky. Broukání je pro dítě důležité, jelikož ukazuje, že jeho motorika mluvidel je dostatečně zralá na budoucí vyslovování. Děti začínají vokalizovat zvuky, jež jsou podobné samohláskám, a postupně se učí modulovat svoje zvuky melodičtěji. Broukání představuje pozitivní pocity.⁷²

V průběhu prvních měsíců života dítěte lze vysledovat postupný přechod z období, kdy dítě pouze brouká a vydává náhodné zvuky, k období, kdy dítě vydává individuální hlásky a slabiky. Toto období se nazývá žvatlání a nejčastěji se objevuje okolo šestého měsíce věku. V této fázi dítě začíná opakovat různá souhlásková spojení, jako například „dada“, dítě tak opakuje slabiky. Žvatlání představuje kombinace vrozených sklonů a učení. Dochází tak

⁶⁷ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vydání druhé, doplněné a přepracované. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.

⁶⁸ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vydání druhé, doplněné a přepracované. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.

⁶⁹ PRŮCHA, Jan. *Dětská řeč a komunikace: poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada, 2011. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3603-7.

⁷⁰ BYTEŠNÍKOVÁ, Ilona. *Rozvoj komunikačních kompetencí u dětí předškolního věku*. Brno: Masarykova univerzita, 2007. ISBN 9788021044548.

⁷¹ ŠKODOVÁ, Eva a Ivan JEDLIČKA. *Klinická logopedie*. Praha: Portál, 2003. ISBN 978-80-7178-546-0.

⁷² VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vydání druhé, doplněné a přepracované. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.

ke zralosti koordinace mluvidel a propojení sluchové a motorické soustavy na centrální úrovni, což umožňuje dítěti začít produkovat jednotlivé hlásky a slabiky. V procesu učení je klíčovou součástí napodobování jazykového vzoru dítětem. Proto dítě produkuje pouze hlásky a slabiky, které se vyskytují v jeho mateřském jazyce. V této fázi vývoje se dítě učí rozpoznávat význam a významovou strukturu jednotlivých slov, což mu umožňuje komunikovat se svým okolím a posilovat tak své sociální vazby.⁷³

Vlastní vývoj řeči u dítěte nastává přibližně kolem prvního roku jeho života. Dle Průchy lze hovořit o vlastní řeči dítěte, které začne vyslovovat první slova. Tato jsou pro jeho okolí srozumitelná a mají význam. Tyto první projevy řeči se zpravidla vyskytují mezi 12. a 18. měsícem, nicméně s výraznými individuálními odlišnostmi mezi jednotlivými dětmi.⁷⁴

Neubauer definuje, že u dítěte se mohou první slova s významem objevit již v období osmého až dvanáctého měsíce života. Od prvního roku se děti začínají používat individuální slova, jež jsou něčím signifikantní, avšak bývají často nepřesné a zobecňující. Často jsou tato slova propojena s odpovídajícím objektem či konáním, což usnadňuje dítěti vyjádření sebe sama a komunikaci s okolním světem. Tato slova se nazývají holofráze a jsou charakterizovány svou obecností a častou nepřesností, jak bylo zmíněno.⁷⁵

Dle Býtešnickové, první slova, jež dítě užívá, představují vyjádření potřeby a splnění jeho tuh a pocitů. Jde zejména o podstatná jména a slovesa. V první polovině druhého roku věku dítěte dochází k postupnému rozvíjení zásoby, nicméně následně se rychle zvětšuje a dítě se učí přesněji vysvětlovat smysl konkrétních slov. V období druhého roku věku dítě začíná používat již víceslovná spojení, což je znakem dalšího vývoje jeho jazykových schopností.⁷⁶

⁷³ NEUBAUER, Karel. *Logopedie a surdologopedie: učební text pro základní kurz*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN 9788074355004.

⁷⁴ PRŮCHA, Jan. *Interkulturní komunikace*. Praha: Grada, 2010. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3069-1.

⁷⁵ NEUBAUER, Karel. *Logopedie a surdologopedie: učební text pro základní kurz*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN 9788074355004.

⁷⁶ BÝTEŠNÍKOVÁ, Ilona. *Rozvoj komunikačních kompetencí u dětí předškolního věku*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 200 s. ISBN 978-80-210-4454-8.

Vývoj slovní zásoby u dětí od dvou let věku až do období staršího šesti let představuje období, kdy děti postupně rozšiřují svou slovní zásobu a dosahují různých milníků, jako například užívání gramatických pravidel při tvorbě vět a správného času. Dítě ve věku dvou let má obvykle slovní zásobu až 300 slov. Aktivní slovník dítěte staršího šesti let se obvykle skládá z více než 2500 slov. Během tohoto období děti začínají gramatizovat svůj řečový projev, používat 1. osoby při hovoření o sobě, množného čísla a minulého času. I přesto však dochází k častým odchýlkám a úpravám, jež jsou charakteristické pro vývoj řečových schopností u dětí.

V prvních třech letech života dochází u dětí k významnému vývoji řeči. Rozdíly mezi dětmi jsou běžné, ale ve většině případů jsou vyrovnány do předškolního věku. Zdravé dítě by mělo mít zlepšené sluchové vnímání ve věku čtyři až pět let. V předškolním věku pokračuje rozvoj řeči, kdy dítě zvládá optimální artikulaci, začíná užívat souvětí a gramatická struktura řeči se začíná stabilizovat přibližně v šesti letech.⁷⁷

5.2. BILINGVNÍ OSVOJENÍ JAZYKŮ

Jazykový vývoj bilingvních a monolingvních jedinců byl již mnohokrát podroben studiím. V rámci těchto studií se došlo k závěru, že jazykový vývoj bilingvního jedince je typický stejnými základními kroky, které je možné pozorovat u monolingvního jedince. Známou skutečností je, že pro užívání jazyka je dominantnější levá mozková hemisféra. V minulých letech se vedla diskuze o tom, zdali bilingvní jedinci využívají více pravou hemisféru než jedinci monolingvní. Pozdějšími detailnějšími výzkumy se však ukázalo, že monolingvisté a bilingvisté jsou v užívání mozkových hemisfér na stejné úrovni a nepanuje zde žádná odlišnost.⁷⁸

Dle Bakera mají kojenci schopnost rozlišovat mezi 2 zvuky. Paměť pro jazykové zvuky je funkční už od prenatálního vývoje, a tudíž je možné minit, že proces bilingvního osvojení započíná už před narozením. V 10. až 12. měsíci je dítě ve stádiu žvatlání, a pakliže je od narození vystaveno dvěma jazykům, většinou má tendenci žvatlat v jazyce, který je pro

⁷⁷ DLOUHÁ, Olga. *Poruchy vývoje řeči*. Praha: Galén, [2017]. ISBN 9788074923142.

⁷⁸ BAKER, Colin. *Foundations of bilingual education and bilingualism*. 5 ed. Tonawanda, 2011. ISBN 978-1847693556.

něj silnější a snaží se reprodukovat zvuky. Řečová diferenciacie se může objevit už před prvním rokem života dítěte.⁷⁹

První stádium. Toto období je definováno od prvních znaků řeči do období zhruba 2 let dítěte. Některé děti jsou schopny vyslovovat první slova v rámci obou jazyků už od 8. měsíce. Zpravidla tomu však bývá od prvního roku. Do 18. měsíců dítěte dochází především k vyslovování izolovanějších slov. Následně dochází k využívání dvouslovných asociací. Do dvou let má pak dítě určitý soubor, který zahrnuje slova obou jazyků. Aktivní slovník je nicméně omezený. Pakliže dítě zná slovo pocházející z jednoho jazyka, zpravidla pak neumí toto slovo nahradit slovem z jazyka druhého. Toto období může zahrnovat nervozitu rodičů, kdy mají pocit, že dítě nezvládá ani jeden jazyk. Jde však o standardní situaci, která u bilingvních dětí není neobvyklá. Ve vnímání dítěte jsou tyto dva jazyky považovány za jeden jazykový systém.⁸⁰

Druhé stádium. Toto stádium počíná od druhého roku života dítěte je možné definovat jako rozšiřování aktivního slovníku obou jazyků a postupné učení užívat ten jazyk, dle toho, s kým právě dítě komunikuje. Obvyklé jsou však situace, kdy dochází k vyjadřování vět obsahující slova z obou jazyků. Mnohé děti také označují určitou věc simultánně v obou jazycích. To značí uvědomění si přítomnosti dvou jazyků. Toto však může někdy pramenit ze situace, kdy je dítě zmatené svou jazykovou identitou, proto raději užije obě slova. Toto stádium je charakteristické zlepšením dovedností dítěte, kdy rozlišuje oba jazyky, každopádně ještě není schopné užívat gramatická pravidla.⁸¹

Třetí stádium. Základem tohoto stádia je, že dítě již rozlišilo oba jazyky, stejně tak slovní zásobu i gramatická pravidla. Zřídka se může projevit prolínání jazyků. Přechod do tohoto stádia probíhá postupně a nesmí být uspěcháno. Úroveň diferenciacie jazyků a přechodu délky do tohoto stádia ovlivňuje mnoho atributů, je to osobnost dítěte, jeho dovednosti a schopnosti, vliv rodičů a jejich postoje či délka působení jazyků. K diferenciaci jazyka dle konkrétní osoby standardně dojde kolem čtvrtého roku. I v tomto stádiu se

⁷⁹ ibidem.

⁸⁰ ŠULOVÁ, Lenka. *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 8024608774.

⁸¹ BYTEŠNÍKOVÁ, Ilona. *Komunikace dětí předškolního věku*. Praha: Grada, 2012. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3008-0.

vyskytují mnohé interferenční prvky, dítě je však již schopné rozlišit oba jazyky. K nejlepší orientaci tak v tomto případě poslouží Grammontovo pravidlo.⁸² Nezbytné totiž je, aby rodiče dítěti pomáhali s postupným oddělováním obou jazyků. Grammontovo pravidlo pracuje s myšlenkou, v rámci, které si dítě asociuje jazyk s určitou konkrétní osobou. Oba jazyky jsou tedy užívány simultánně, ale odlišnými osobami.⁸³

Vývoj slovní zásoby bilingvních dětí řeší také Průcha. Ten hovoří o vlivu jazykového inputu na dětskou slovní zásobu, a sice vztah mezi vývojem slovní zásoby a rozsahem tohoto inputu, jež má na dítě vliv. Pakliže je jazykový input častější, rychleji tím dochází k rozvoji slovní zásoby.⁸⁴

II. PRAKTICKÁ ČÁST

6. CÍLE EMPIRICKÉHO VÝZKUMU

Primární cílem práce je zjištění, zda je bilingvismus vhodný pro děti předškolního věku a zdali nemůže být vlivem bilingvismu ovlivněna osobnost dítěte a jeho řečový rozvoj.

Dílčí cíle:

- 1) Zjistit, zda má bilingvní výchova vliv na vývoj přízvuku v daných jazycích.
- 2) Zjistit vliv bilingvní výchovy na vývoj řeči a osobnosti dítěte.

⁸² ŠULOVÁ, Lenka. *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 8024608774.

⁸³ MORGENSTERNOVÁ, Monika, Lenka ŠULOVÁ a Lucie SCHOLL. *Bilingvismus a interkulturní komunikace*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. ISBN 978-80-7357-678-3

⁸⁴ PRŮCHA, Jan. *Dětská řeč a komunikace: poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada, 2011. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3603-7.

- 3) Vymežit výhody bilingvních dětí při osvojování dalších jazyků.
- 4) Zjistit, zda má bilingvní výuka vliv na vývoj vyslovování písmene „R“ a „Ř“.
- 5) Zjistit, jaký jazyk u bilingvních dětí je dominantní.

K vymezeným cílům byly vytyčeny výzkumné předpoklady, a sice:

- 1) Při bilingvní výchově se v mateřském jazyce může projevit zhoršený přízvuk.
- 2) Bilingvní výchova dítěte vede k individualizaci a nezapojování se do kolektivu.
- 3) Dominantní jazyk bilingvního dítěte se považuje jazyk jeho vrstevníků.
- 4) Bilingvní výchova ve velké míře způsobuje narušení komunikačních dovedností dítěte.

7. DEFINOVÁNÍ VÝZKUMNÉHO VZORKU

Jako výzkumný vzorek bude užita skupina dětí v předškolním věku s bilingvní výchovou. Jde o 4 děti v předškolním věku (5-6 let), kde ke každému z nich je zpracována případová studie. Ta bude popisovat především dosavadní slovní zásobu a úroveň vyjadřování.

- Dita, 6 let - němčina, čeština
- Raymund - 6 let - angličtina, čeština
- Mada - 5,5 let arabština, čeština
- Anastasia - 5 let - ruština, čeština

Jako doplnění bude poskytnut rozhovor s dvěma dospělými jedinci, jež si bilingvní výchovou prošli.

- Damian - 26 let - italština, angličtina, čeština
- Magdalena - 30 let - španělština, angličtina, čeština

8. METODOLOGIE

Praktická část práce je realizována prostřednictvím kvalitativního výzkumu, při kterém byly zpracovány 4 případové studie. Miovský uvádí, že případové studie představují za primární typ kvalitativního výzkumu a patří mezi nejvíce používané metody.⁸⁵ Případová

⁸⁵ MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1362-4.

studie cílí na detailní a komplexní analýzu jednoho konkrétního případu, kdy jsou zkoumány všechny součásti tohoto systému a vztahy mezi nimi. Důraz je kladen na objasnění podstaty problému a vysvětlení vztahů mezi jednotlivými hledisky.⁸⁶

Druhá část bude realizována formou polostrukturovaných rozhovorů. Polostrukturovaný rozhovor je nejčastěji používanou formou rozhovoru, protože kombinuje výhody nestrukturovaného a strukturovaného rozhovoru. Během polostrukturovaného rozhovoru jsou určeny oblasti dotazů, které budou položeny respondentům, avšak pořadí otázek může být měněno dle nutnosti. Jádro polostrukturovaného rozhovoru by měly tvořit hlavní dotazy, které budou doplněny o dodatečné dotazy, jež mohou být respondentům položeny.⁸⁷

8.1. PŘÍPADOVÉ STUDIE

8.1.1. PŘÍPADOVÁ STUDIE Č. 1 - DITA

Rodinná anamnéza. Dívka se narodila do bilingvního manželství. Matka pochází z Rakouska, ročník 1990, vysokoškolsky vzdělaná v oblasti architektury. S otcem Dity se poznali při jazykovém pobytu matky v Praze. Otec pochází z České republiky, ročník 1986, vysokoškolsky vzdělán v oblasti strojírenství, aktuálně vlastní podnikání. Rodina v České republice žije 2 roky. Dita se narodila ve Vídni, kde rodina dva roky čtyři. Následně se otec s matkou rozhodli přestěhovat se do rodné Prahy. Otec rozumí německy, matka se češtinu učí.

Osobní anamnéza. Dita se narodila v Rakousku jako prvorozené dítě. Porod proběhl v termínu a standardně, bez komplikací. Žádné závažné onemocnění dívka neprodělala, žádná operace, nebyla doposud hospitalizována. Vývoj dívky se tak dá pokládat za optimální a bez problémů. Dita je štíhlá a menší postavy. Má hnědé vlasy po ramena a zelené oči. Projevuje se jako inteligentní a velmi pozorné dítě. V kolektivu se však jeví jako plachá, mnohdy introvertní. Je velmi nadaná na sporty. Navštěvuje hodiny plavání a gymnastiky. Ze sportu má velkou radost. Její velkou zálibou jsou rovněž zvířata, součástí domácnosti je kočka, pes a morče..

⁸⁶ ŠVARČÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 9788073673130.

⁸⁷ MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1362-4.

Vývoj komunikačních schopností. Matka se dceři intenzivně věnovala. První slova užila v prvním roce života. Prvními slovy byla „*mama*“ a následně „*papa*“. Následně Dita užívala oba jazyky a toto u tohoto prolínání se nevyskytly žádné větší potíže. Prarodiče ze strany matky česky neumí, proto na Ditu mluvili výhradně v němčině. Matka se snažila využívat obou jazyků. Otec mluvil výhradně v češtině. Naopak prarodiče ze strany otce při návštěvách používali pouze češtinu. Dívce nic z toho nedělalo potíže. Po přestěhování rodiny do Prahy, začala dívka navštěvovat mateřskou školku. V této době jí byly 4 roky. Jednalo se o standardní školku, a sice pouze s česky hovořícími dětmi. Při nástupu rodiče upozornili pedagogický sbor na to, že Dita pochází z bilingvní rodiny. Matka tak učinila s cílem, aby na Ditu nebylo tlačeno. Měla obavy z její reakce, jelikož Dita byla velmi opatrná a proto by se mohla dostat do stresové situace, zejména z důvodu, že bude v kolektivu pouze česky hovořících vrstevníků a učitelů. Z počátku probíhala adaptace hůře. Dita se stranila kolektivu, nezapojovala se aktivně do interakcí s vrstevníky. Nicméně, učitele vždy poslechla. Postupem času došlo k výraznému zlepšení situace, matka celou záležitost přisuzovala Ditině povaze a byla velmi ráda, když asistentka ve škole hlásila pokroky Dity. Komunikace v českém jazyce Dítě nedělala potíže. Mnohdy byla vrstevníky či pedagogy vyzvána, aby věc vysvětlila v druhém jazyce, což jí dělalo radost. Teď je hodnocena jako komunikativní a aktivní.

Aktuální komunikační úroveň. Dita neměla problém odpovídat na otázky v obou jazycích, přepínání jazyků bylo velmi plynulé a nevyvedlo ji z míry. Naopak, velmi často skákala do řeči a chtěla stejnou věc říct oběma jazyky. Řečový kontakt dokáže bez potíží navázat sama. Věty jsou dobře formulovány. Sama však tvrdí, že češtinu má raději, jelikož tak může hovořit se svými kamarádkami a kamarády ve školce. Potíže se však objevují i písmena „Ř“, které zní spíše jako „Ž“, výrazně vyslovuje písmeno „S“. Písmeno „V“ v některých spojeních zní jako „F“. Písmeno R jí problémy nečiní. Občas se stane, že použije německý slovosled. Má širokou slovní zásobu v obou jazycích.

8.1.2. PŘÍPADOVÁ STUDIE Č. 2 - RAYMUND

Rodinná anamnéza. Matka pochází z České republiky, vystudovala vysokou školu se zaměřením na žurnalistiku, ročník 1989, zaměstnána. Otec pochází z Irska, vysokoškolsky vzdělaný v oboru IT, ročník 1975, zaměstnán v soukromé firmě. K seznámení rodičů došlo při stáži matky v Dublinu. Rodina se společně rozhodla žít v Dublinu, poté, co se dozvěděli, že je

matka gravidní. Již zpočátku se rodiče shodli na bilingvní výchově. Zejména matka byla silně navázána na rodinu v České republice, kterou pravidelně se synem navštěvují. Současně si zakládala na tom, aby chlapec znal českou kulturu a prostředí. Otec česky neumí, disponuje pouze základními slovíčky.

Osobní anamnéza. Chlapec se narodil v Irsku, porod bez komplikací a v termínu. Po narození pouze běžná onemocnění, ve 4 letech podstoupil tonsilektomii z důvodů častých angín, od této doby zdravý, je to však velmi živé dítě, matka tvrdí, že velmi často řeší drobné oděrky a modřinky. Psychomotorický vývoj probíhal v normě. Chlapec začal velmi brzy chodit. Raymund je štíhlé postavy, na svůj věk však vyšší postavy. Je plavovlasý a má modré oči. Je velmi aktivní a hudebně nadaný, s babičkou ze strany otce navštěvuje hodiny klavíru. Prarodiče ze strany otce se chlapci velmi věnují.

Vývoj komunikačních schopností. Raymund svá první slova použil v den svých prvních narozenin. Matka o tom hovoří jako o dárku k narozeninám. Prvotní slovo bylo „mama“, následně převažovala zejména anglická slova. Matka se nechala brzy zaměstnat a prarodiče tak měli a mají na východu Raymunda citelný vliv. Ti s ním komunikují výhradně v anglickém jazyce, češtinu ani jeden z nich neovládá. Matka se však snažila dohnat rostoucí rozdíl mezi jazyky, kde angličtina dominovala. Matka se rozhodla pravidelně navštěvovat Českou republiku, jak jí to práce dovolovala, alespoň na prodloužené víkendy, aby byl Raymund více v kontaktu s česky hovořícími. Raymund na toto reagoval dobře a češtinu začal užívat více. Zejména matčina rodina je početná a všichni měli velký zájem na tom, aby chlapec uměl v češtině dobře komunikovat. Matka se rovněž rozhodla najít učitelku češtinu v Dublinu, v této době navštěvoval Raymund mateřskou školu. Tam nastoupil ve 4 letech. V té neměl žádné adaptační potíže, ač se toho matka skrze jeho občasné ostýchavé projevy obávala. Učitelka češtiny za Raymundem docházela 3x týdně. Učitelka doporučila, že by bylo vhodné navštívit logopedii. Matka však toto odmítla, argumentovala obavou, že by jí bylo zakázáno se synem komunikovat v českém jazyce a toto doporučení tedy ignorovala.

Aktuální komunikační úroveň. Rozhovor probíhal v obou jazycích. Raymund byl v odpovídání v anglickém jazyce velmi pohotový a proaktivní. Tvořil souvětí, má velmi bohatou slovní zásobu. Byla mu přečtena básnička, kterou měl převyprávět vlastními slovy. Tempo řeči působí velmi souvisle a přirozeně. Velmi bohatě uměl říkanku okomentovat.

Jakmile matka řekla, aby se přešlo na češtinu, chlapec byl z počátku strnulý a stále pletl do hovoru angličtinu. Matka mu však opakovaně řekla, abych hovořil již pouze česky. Zde bylo vidět, že čeština je slabším jazykem, do vět zasahovala občas anglická slovíčka. Mírné potíže měl se slovosledem, kdy přehazoval slova a špatně časoval (kupříkladu „*tatínek hrát doma*“). Výrazný problém mu činilo „Ř“, při opakování slov začínající na „Ř“ byl problém s vyslovením slova jako takového. O logopedovi matka neuvažuje a učení českého jazyka bude i do budoucna řešit pouze učitelkou a komunikací s ní a jejími příbuznými.

8.1.3. PŘÍPADOVÁ STUDIE Č. 3 - MADA

Rodinná anamnéza. Rodiče pocházejí z Izraele. Jejich rodným jazykem je arabština. Ovládají dále plynule hebrejštinu, angličtinu a domluví se česky. Oba vysokoškolsky vzdělání. Matka je vystudovaná zdravotní sestra, otec vystudoval mezinárodní vztahy. Doma se hovoří pouze arabsky. Rodiče jsou stejného ročníku, 1985. Přestěhovali se do České republiky před 8 lety, otec zde má rodinné příslušníky, oba začali pomáhat v rodinném podnikání. Plánují zde již zůstat, Izrael však pravidelně navštěvují, zejména po narození dcery. Lpějí na tom, aby Mada výtečně ovládala češtinu i arabštinu.

Osobní anamnéza. Dívka se narodila v České republice z plánovaného těhotenství v roce v brněnské nemocnici. Matka byla 3 týdny před termínem početí hospitalizována z důvodu častých nevolností. Porod následně proběhl bez komplikací. Dívka trpí astmatem a atopickým ekzémem, ambulantně léčena, závažnější onemocnění neprodělala, žádnou operaci nepodstoupila, půl roku v logopedické péči. Psychomotorický vývoj probíhal dle matky v normě. Matka rovněž uvádí, že Mada byla v mnohých věcech napřed před ostatními dětmi. Mada má tmavé dlouhé vlasy, je menší drobné postavy, má tmavé oči. Jde o veselé, komunikativní a zábavné dítě. Nemá problém s kýmkoli vyjít a velmi dobře se adaptuje na nové tváře a prostředí. Je extrovertní povahy a má ráda společnost. Ráda je středem pozornosti a je velmi zvědavá a pozorná.

Vývoj komunikačních schopností. Mada byla do cca 2 let vychovávána monolingvně. Doma se užívala pouze arabština. S češtinou se setkala pouze příležitostně. Rodiče se ve třech letech rozhodli zaměstnat chůvu, rodilou mluvčí českého jazyka, aby se dívka začala učit česky. Mada tak měla au pair, která byla u rodiny 5 dní v týdnu a mluvila na dívku výhradně

v češtině. Mada nastoupila do školky ve třech letech. Zpočátku neproběhla adaptace dobře, dívka se chtěla zapojovat, ale český jazyk jí dělal ještě problémy, proto se jí ostatní děti začaly stranit. Mada toto velmi špatně nesla. Rodiče se následně dohodli s pedagogy, že rovněž i oni budou užívat češtinu v domácím prostředí. Mada začala dělat citelné pokroky, v kooperaci s chůvou a rodiči začala vyjadřovat standardní potřeby v českém jazyce, uměla pojmenovat předměty, barvy či zvířata. Rovněž vztahy mezi vrstevníky se stabilizovaly, pedagogové pravidelně informovali o pokrocích rodiče. Po dohodě s učitelkou se rodiče rozhodli rovněž navštívit logopedii. Problém dělalo zejména písmeno „Ř“, „R“ a „L“, zde byly zaznamenány artikulační odchylky. Mada logopedii navštěvuje velmi ráda, je pečlivá při plnění všech úkolů, které jsou jí logopedií zadány a na návštěvy se vždy těší.

Aktuální komunikační úroveň. Matka prošla s Madou všechny předpřipravené otázky. Dívka velmi pohotově reagovala, u používání arabštiny se usmívala a předváděla. Bylo zcela zřejmé, že jde o dominantní jazyk. Měla velmi bohatou slovní zásobu a dokázala dlouho mluvit u popisu jednotlivých obrázků. Je si vědoma odlišností písma, protože s matkou používají při učení knihy a Mada se tak učí čtení zprava doleva. Velmi ráda mluvila zpěvnou arabštinou. Matka toto vysvětlovala tím, že od malička Madě zpívali a předříkávali básničky. Rovněž umí počítat do dvaceti v arabštině. Při přepnutí do češtiny reagovala rychle, dokázala svižně odpovídat, vypadala u toho vesele a šlo vidět, že ji komunikace baví a bere ji jako hru. Uměla podle obrázků pojmenovat zvířata, na požádání vymyslela příběh z vyjmenovaných zvířat. Po přečtení říkanky dokázala shrnout její obsah. Učí se arabskou i českou abecedu a byla schopná poznat jednotlivá písmena v češtině. Po žádosti, aby jmenovala barvy, dokázala pohotově říct barvu v českém jazyce a následně i v arabštině. Menší problém byl zaznamenán v rovině foneticko-fonologické, kde byl problém s hláskou „Ř“. Hlásky „R“ a „L“ však byly vyslovovány již lépe, „Ř“ představuje stále menší artikulační problém. Jde o velmi talentovanou dívku, která se jazykům učí ráda a proaktivně žádá rodiče o spolupráci ve věci učení.

8.1.4. PŘÍPADOVÁ STUDIE Č. 4 - ANASTASIA

Rodinná anamnéza. Matka pochází z Ruska, ze severozápadní části Ruska, ročník 1990, vysokoškolské vzdělání získala v České republice, obor regionální rozvoj. Matka se přestěhovala společně se sestrou do České republiky právě za účelem vzdělání. Velmi dobře

rozumí česky, hovoří přirozeně a plynuje, přízvuk při konverzaci je patrný, zejména při vyslovování „Ř“, přiznává potíže s gramatikou. V současné době v domácnosti. Otec pochází z České republiky, podnikatel, ročník 1984, mluví velmi dobře rusky a italsky. Manželé spolu komunikují česky, pro účely vzdělávání dcery někdy rusky. Rodina často dochází do ruských komunit a účastní se různých setkání, zde hovoří výhradně rusky. Matka a sestra komunikují rusky a sestra s Anastasií rovněž, na přání matky. Rodiče se již při plánování dítěte dohodli, že budou aplikovat bilingvní výchovu. Přejí si znalost obou kultur. Otec má z předchozího manželství jedno dítě, chlapce. S dětmi mluví vždy česky. Matka s Anastasií mluví rusky, s chlapcem česky.

Osobní anamnéza. Anastasia byla z plánovaného těhotenství a narodila se 10 dní po termínu, porod proběhl bez komplikací. Trpí na alergie, ambulantně léčena, žádné závažnější onemocnění neprodělala, ve 4 letech zlomena ruka, operace neprodělala. Psychomotorický vývoj měl standardní průběh, začala velmi brzy chodit oproti vrstevníkům. Ve třech letech první návštěva logopedie, zejména z důvodu nesprávné výslovnosti konkrétních hlásek. Návštěvy logopedie probíhají dodnes. Došlo však k výraznému posunu. Anastasia je dívka vyšší štíhlé postavy, má světlé hnědé kučeravé vlasy a modré oči. Jde o velmi upovídanou a veselou dívku, je společenská a přátelská, působí sebevědomě a je nebojácná. Navštěvuje hodiny baletu a s otcem navštěvuje hodiny tenisu. Má velmi kladný vztah ke svému nevlastnímu bratrovi, který s nimi tráví víkendy. S ním hovoří pouze česky.

Vývoj komunikačních schopností. Mateřtinou dívky je ruština. Začala mluvit okolo prvního roku života a první slovo bylo „papa“ (rusky „nana“). Dívka byla od narození obklopena velkým množstvím rusky hovořících osob, zejména velký vliv měla sestra ze strany matky. Rovněž probíhaly pravidelné návštěvy matek v komunitách. Matka velmi lpěla na tom, aby dcera byla v kontaktu s dalšími rusky hovořícími dětmi. Do třech letch dominovala tedy ruština. Matka však uvádí, že dcera měla kladný vztah od malička k oběma jazykům, a to především skrze silnou vazbu k otci a k nevlastnímu bratrovi. Ve třech letech se matka rozhodla navštívit logopedickou poradnu z důvodu výslovnosti některých hlásek. Matka však popisuje negativní zkušenost, kdy jí bylo logopedem zdůrazněno používat výhradně český jazyk, aby nedošlo k narušení řečového vývoje. Matka však ignorovala tato doporučení a na návštěvy s dcerou přestaly docházet. Ve třech letech a šesti měsících začala

chodit do mateřské školy. Problémy s adaptací se nevyskytly, naopak se velmi rychle Anastasia zařadila do kolektivu a komunikovala s dětmi i s pedagogy. Po rozpravě s učitelkou se rozhodli přeřadit Anastasii do logopedické třídy. Tady dívka dělala velké pokroky, zejména došlo k citelnému zlepšení ve věci artikulace hlásek. Tuto třídu si dívka rovněž oblíbila. V oblasti foneticko-fonologické byl problém zejména s hláskou „L“ a „Ř“, které znělo jako „Ž“ a hlásky „D“ a „N“ byly vyslovovány níže, odchylka se vyskytovala také u sykavek.

Aktuální komunikační úroveň. Rozhovor probíhal v obou jazycích. Na přání matky se začalo s ruským jazykem. Dívka reagovala pohotově, ráda odpovídala, smála se u toho. Uměla popsat svůj den, převyprávět příběh, který jí byl předčítán. Měla bohatou slovní zásobu a vystupovala sebevědomě při odpovídání. V češtině byla pohotovost podobná, co do slovní zásoby bylo zjevné, že je vyvážená. Dívka však byla při užívání češtiny tišší. Je slyšet mírný přízvuk, hláska „Ř“ je stále problémová. Pouze v jedné větě došlo k přimíchání ruského slova do věty. Jde tedy vidět, že jde o ojedinělý jev. Neměla potřebu přepínat do ruštiny a bylo zjevné, že ráda hovoří v češtině. Slovosled byl v pořádku, užívala souvětí, byla schopna odříkat českou říkanku a poznat česká písmena.

8.1.5. DAMIAN - 26 LET

Damian byl podroben bilingvní výchově. Pochází z česko-italského manželství. Rodiče byli domluveni na bilingvní výchově. Narodil se v České republice, ale rodiče se po 11 letech manželství rozvedli a matka se s Damianem přestěhovala za rodinou zpět do Florencie. Matka se učila česky pouze základní fráze, aktivně češtinu nikdy nepoužívala. Damian měl s otcem velmi kladný vztah a jak sám tvrdí, odmítl se smířit se skutečností, že by přestal používat nadále češtinu. V současné době žije v Bratislavě. Plynule mluví italsky, česky, anglicky a ovládá základy španělštiny.

V dětství chodil do standardní mateřské školky, nezmiňuje žádné výraznější potíže, sám o sobě mluví jako o extrovertovi, který umí vyjít s každým. V řečovém vývoji však došlo k rotacismu bohemicusu. Matka s ním navštěvovala asi rok logopedii. Problém s hláskou „Ř“ a „Ž“ je u něj mírně patrný i v současnosti. Na základní škole byl velmi oblíbený tím, že ovládal velmi dobře oba jazyky. Při nástupu na základní školu se začal rovněž učit angličtinu. Dobu, kdy se stěhoval, popisuje jako jednu z nejnáročnějších v životě. Po přestěhování do Itálie

matka podporovala syna, aby byl v pravidelném kontaktu s otcem a prarodiči. Po dokončení střední školy se vrátil studovat vysokou školu do Brna. Díky bilingvní výchově měl prý možnost rozhodovat se o své profesní kariéře, protože měl výhodu oproti ostatním kandidátům, což považuje za velký benefit. Rovněž v rámci studií bylo pro něj snazší lépe v jazykových předmětech prospívat. K češtině má dle svých slov vřelejší vztah a považuje se za Čecha.

8.1.6. MAGDALENA - 30 LET

Magdalena se narodila do bilingvní rodiny, česko-španělské. Rodiče se shodli na bilingvní výchově a proto byla tímto stylem Magdalena vychovávána. Matka pochází ze Španělska, otec je Čech, matka češtinu při početí ovládala dobře, přesto se rozhodli využít Grammnontovo pravidlo a matka tak s dcerou komunikovala výhradně španělsky, otec česky. Současně hovoří plynuje česky, španělsky a anglicky.

Češtinu si Magdalena osvojila první, začala mluvit kolem druhého roku a jednalo se o použití univerzálních slov. Navštěvovala standardní mateřskou školku v České republice, v 5 letech začala rovněž chodit na hodiny angličtiny. Nepamatuje si žádný problém s adaptací ve škole, pouze skutečnost, že spolužáci a kamarádi často chtěli slyšet mnohá slova španělsky. Ve škole patřila k nejlepším žákům ve třídě a základní školu prošla s vyznamenáním. V kolektivu patřila mezi oblíbené děti. Velmi aktivně se zapojovala do soutěží v angličtině, kdy v posledním ročníku základní školy zvítězila v okresním kole soutěže v anglickém jazyce. Matka velmi lpěla, aby ovládala dobře rovněž španělskou gramatiku a tak dle slov Magdaleny, se matka v této oblasti dceři velmi věnovala. Každoročně o prázdninách byla celá rodina měsíc ve Španělsku u prarodičů. Sama toto hodnotí jako silné upevnění jazyka. Komunikace s otcem doma i za přítomnosti matky probíhala výhradně v češtině. Rodiče velmi dbali na četbu a tak odmalička četla knihy jak v češtině, tak španělštině. Od malička se však potýká s rotacismem bohemicusem. Matka to odmítala logopedicky řešit. Magdalena tvrdí, že rodiče kvůli tomu měli často rozbroje, nicméně nikdy logopedii nenavštívila a údajně jí špatné vyslovování „Ř“ nevadí. Jedná se o jedinou mírnou odchylku. Více se však cítí jako Španělka. Poukazuje na to, že je velmi vděčná, že byla bilingvně vychovávána, jelikož oproti ostatním vrstevníkům měla možnost bez stresu vycestovat. V současné době bydlí ve Španělsku.

9. ZHODNOCENÍ ZJIŠTĚNÝCH VÝSLEDKŮ A MOŽNÉ NÁVRHY PRO NÁSLEDNOU PRAXI

Tato bakalářská práce se zaměřila na to, zda je bilingvní výchova u dětí předškolního věku prospěšná a zda nemá negativní dopad na komunikační schopnosti dětí. Pro výzkum byly vytvořeny případové studie na základě informací získaných o každém z bilingvně vzdělávaných dětí a dospělých. Z těchto studií lze vyčíst, že každé bilingvně vychovávané dítě má jeden dominantní jazyk a ostatní jazyky jsou na nižší úrovni. Avšak, jak se dítě vzdělává, tak se tato nerovnováha postupem času upravuje. Všichni zkoumaní účastníci této studie byli vedeni k tomu, aby si osvojili druhý jazyk již od narození v souladu s Grammontovým pravidlem, kdy každý rodič mluví s dítětem svým mateřským jazykem. Výjimkou je Mada, která byla do tří let vychovávána pouze v arabském jazyce. Mada měla k dispozici česky hovořící učitelku a navštěvovala logopedii, aby se naučilo druhý jazyk, což ukazuje, že výchova v bilingvním prostředí může vyžadovat individuální přístup.

Je těžké přesně určit, který jazyk se pro dítě stane dominantním. To závisí na mnoha faktorech, jako je prostředí, komunikace v rodině a použití jednotlivých jazyků v domácím prostředí. Důležité je také sledovat, jak se dítě s každým jazykem ztotožňuje, když se nachází v jiném prostředí, a s kým zrovna komunikuje. Ukázalo se rovněž, že bilingvismus může také vést ke komunikačním potížím. Šlo o potíže s jednotlivými hláskami, které se projevovaly napříč celým výzkumem. Předně tyto problémy způsobovalo „Ř“. Písmeno „Ř“ je specifické pro některé slovanské jazyky, včetně češtiny.

Výzkum ukázal, že u části respondentů se projevují výraznější sympatie k zemi a jejího dominantního jazyka. To znamená, že mají tendenci se s tímto národem ztotožňovat a více s ním spříznit. Nicméně, v případě Magdaleny došlo se splynutím jiného jazyka, a sice takového, který byl osvojen později. Tento případ ukazuje, že pro některé osoby může být druhý jazyk rovnocenný s dominantním jazykem a mohou se s ním ztotožňovat výrazněji.

Většina respondentů této studie měla relativně snadnou adaptaci do kolektivu a nepotýkala se s významnými problémy při integraci. Tyto výsledky ukazují, že výchova v bilingvním prostředí nemusí bránit schopnosti dítěte začlenit se do nového prostředí a budovat vztahy s ostatními.

V případě Dity však došlo k horší adaptaci na začátku, což může být dáno například tím, že se jednalo o nové a neznámé prostředí. Je možné, že Dita měla určité obtíže se sociální interakcí s novými lidmi a potřebovala více času k nabytí důvěry. Nicméně, s postupem času se jí podařilo zapadnout do kolektivu a integrovat se mezi ostatní děti. U Mady také byly na začátku mírné potíže, zejména kvůli tomu, že pocházela z monolingvní rodiny, kde se mluvilo pouze jedním jazykem. Nicméně, po určité době se Mada dokázala přizpůsobit novému prostředí a její komunikační dovednosti se výrazně zlepšily. Zbytek respondentů této studie byl schopen se velmi snadno začlenit do kolektivu a spíše patřil mezi viditelné žáky.

Výzkum ukázal, že děti z bilingvní výchovy nemívají menší slovní zásoby než monolingvní děti. To znamená, že mají podobný počet slov v obou jazycích jako monolingvně vzdělané děti. Holčička z arabské rodiny byla zajímavým příkladem toho, jak bilingvní výchova může pomoci překonat jazykové bariéry. Ve třech letech nedokázala mluvit česky jako její vrstevníci, ale díky bilingvnímu vzdělání se jí podařilo tento jazyk rychle osvojit. Magdalena byla dalším zajímavým případem, který byl zkoumán. I když začala používat první slova až ve věku dvou let, není prokázáno, že za to může právě bilingvní výchova. I děti monolingvní výchovy mohou začít mluvit později, což může být ovlivněno například dědičností, prostředím, nebo vlivem jiných faktorů. Nicméně i přesto, že začala mluvit později, se Magdalena rychle rozvíjela a její řečové schopnosti se brzy vyrovnaly s ostatními dětmi.

Bilingvní výchova se ukázala jako výhodná pro rozvoj jazykových schopností u dětí. Díky tomu, že jsou od raného věku vedeny k tomu, aby si osvojily druhý jazyk, mají větší šanci se naučit ho plynule a s minimem překážek. Dospělí jedinci, kteří prošli bilingvní výchovou, potvrdily, že bilingvní vzdělání přináší mnoho výhod. Oba plynule hovoří více než dvěma cizími jazyky, nadto nemají problém se čtením v obou jazycích. Při komunikaci jejich projev v obou jazycích působí přirozeně a plynule. Tento vynikající jazykový základ umožňuje těmto lidem snáze se orientovat v cizím prostředí a otevírá jim dveře k novým pracovním příležitostem.

1) Při bilingvní výchově se v mateřském jazyce může projevit zhoršený přízvuk.

Během výzkumu byla potvrzena výzkumný předpoklad, že u bilingvních dětí, které mají češtinu jako jeden z mateřských jazyků, je riziko projevení dyslalie, tedy narušené komunikační schopnosti. Zkoumaní jedinci v rámci výzkumu, bez ohledu na věk či jazykové prostředí, měli problém s vyslovováním písmene „Ř“. Přestože někteří respondenti dokázali následně lépe vyslovovat "Ř" a stabilizovat ji, výslovnost dělala potíže všem zkoumaným. Je to tedy jedna z nejvýraznějších komunikačních obtíží, se kterými se bilingvní děti mohou potýkat. Toto je dáno tím, že výslovnost hlásky „Ř“ není běžná ve všech jazycích a děti ji tak mohou mít obtížnější k osvojení. Nicméně, i u dětí bez bilingvního vzdělání může vyslovení této hlásky přinášet určité potíže, protože se jedná o specifickou českou hlásku, která se vyskytuje jen v některých jazycích. Zvláště při bilingvní výchově mohou děti být vystaveny různým jazykovým vlivům a tak se u nich může projevit porucha výslovnosti.

Je důležité podporovat bilingvní děti v rozvoji obou jazyků a nabízet jim dostatečné příležitosti k používání obou jazyků. Rodiče a vychovatelé mohou dítěti pomoci tím, že mu budou poskytovat podporu a příležitosti k poslechu a opakování mateřského jazyka a budou ho podporovat v jeho jazykovém rozvoji. Taková podpora může přispět k úspěšné bilingvní výchově a k tomu, aby se dítě naučilo správný přízvuk v obou jazycích.

2) Bilingvní výchova dítě vede k individualizaci a nezapojování se do kolektivu.

Výzkum nepotvrdil výzkumný předpoklad, že bilingvní děti mají problém se zapojením do kolektivu monolingvních vrstevníků. Valná část dotazovaných neměla problémy s individualizací a zapojením do kolektivu. Adaptace proběhla optimálně, někde i nad

očekávání. Výjimku představovala Mada, jež byla do nástupu do mateřské školy vychovávána monolingvně, tudíž adaptace probíhala hůře. U Dity nelze s přesností určit, zdali za horší počáteční adaptaci může bilingvní výchova, matka přičítá pozdější zapojení do kolektivu její ostýchavější povaze a introvertní osobnosti. Z výzkumu je možné minit, že bilingvní děti nemají automaticky problém se zapojením do kolektivu monolingvních vrstevníků. Faktory způsobující horší adaptaci mohou být ovlivněno prostředím a situací, ve které se dítě nachází, a tudíž se mohou vyskytovat stejně tak u monolingvistických dětí.

Každé dítě je jedinečné a každá bilingvní výchova se liší svými specifiky a podmínkami. Proto se tento výzkumný přepklad jeví jako jedna z možných variant, která může být pravdivá pro některé děti, ale ne nutně pro všechny. V bilingvní výchově se dítě učí komunikovat v několika jazycích a může tak mít rozvinutější jazykové schopnosti. Zároveň ale může být náročné pro dítě přizpůsobovat se různým jazykovým a kulturním prostředím. Pokud dítě vyrůstá v prostředí, kde jsou oba jazyky plně respektovány a podporovány, může být schopné se aktivně zapojovat do různých kolektivů a komunit. Naopak, pakliže je bilingvní výchova vedena nevhodným způsobem a jeden z jazyků je zanedbáváno nebo znevýhodňováno, může to vést k narušení vztahů a komunikace v různých kolektivech. Je důležité vychovávat dítě tak, aby se cítilo bezpečně a respektováno v obou jazycích a kulturách a aby bylo podporováno v jazykovém a sociálním rozvoji.

3) Dominantní jazyk bilingvního dítěte se považuje jazyk jeho vrstevníků.

Výzkumný předpoklad, že dominantním jazykem dítěte je jazyk jeho vrstevníků nelze potvrdit ani vyvrátit. Dítě běžně za svůj dominantní jazyk považuje jazyk, kterým mluví jeho matka, protože s ní tráví nejvíce času. Pokud je matka rodilá mluvčí jiného jazyka než je jazyk většinové společnosti, může být tento jazyk pro dítě dominantní. Nicméně, pokud je dítě vychovááno v prostředí, kde se mluví jiným jazykem než jazykem matky, může se snadněji naučit jazyk většinové společnosti. Zároveň je třeba brát v úvahu i sociální faktory. Pokud se dítě vychovává v prostředí, kde se většina lidí mluví jiným jazykem než jeho matka a matka nemá čas se o dítě starat, dítě se snáz naučí jazyk většinové společnosti, aby se mohlo lépe integrovat a komunikovat s ostatními. Damian se považuje za Čecha, byť matka mluví italsky a žil v Itálii od 11 let.

Celkově lze minit, že dominantní jazyk dítěte může být buď jazyk matky, nebo jazyk většinové společnosti, ale záleží na konkrétních okolnostech a vlivu prostředí a sociálních faktorů. Je pravda, že bilingvní děti se mohou cítit lépe, pakliže mluví jazykem svých vrstevníků, protože to jim umožňuje snadnější a efektivnější komunikaci s ostatními dětmi. Na druhé straně ale může mít i vliv na vývoj dítěte, když se cítí od jedné z jazykových komunit. Rodiče a vychovatelé mohou dítěti pomoci tím, že mu budou poskytovat příležitosti pro komunikaci s ostatními dětmi v obou jazycích a podporovat ho v používání obou jazyků.

Výběr dominantního jazyka u bilingvních dětí je složitý proces, který se může měnit v průběhu času. Je tedy důležité, aby rodiče a okolí bylo citlivé na potřeby a preferenci dítěte v oblasti jazykové komunikace a aby mu pomohli najít rovnováhu mezi oběma jazyky.

4) Bilingvní výchova ve velké míře způsobuje narušení komunikačních dovedností dítěte.

Výzkumný předpoklad mínící, že bilingvní výchova může způsobovat narušení komunikačních dovedností dítěte, se jeví jako pravdivá a má i své konkrétní projevy, jako například rotacismus bohemicus. Nelze však hovořit o velké míře narušení, ale o částečném. Bilingvní děti, u kterých je čeština jedním z mateřských jazyků, mají vyšší riziko vzniku rotacismu bohemicu, což je specifická forma dyslálie, při níž se dítěti nedaří správně vyslovit hlásku „Ř“. I když se respondenti věnovali řádnému vyslovování, mají s tímto hlasovým projevem stále potíže. Zbytek hlásek nedělal zásadní problém, a to ani u dospělých jedinců.

Bilingvní výchova může být přínosná pro rozvoj dítěte, ale zároveň může mít určitou formou i negativní dopady na jeho komunikační schopnosti. V takových případech může být vhodné vyhledat pomoc odborníka, který dítěti pomůže s vyslovováním této hlásky. Logoped může provést diagnostiku poruchy vyslovování a následně navrhnout vhodné terapeutické postupy, jež pomohou dítěti s narušením vyslovování hlásky „Ř“. Pokud se jedná o menší narušení vyslovování, mohou rodiče a vychovatelé pomoci dítěti tím, že mu budou poskytovat podporu a příležitosti pro opakování správného vyslovování. Pokud se však jedná o závažnější poruchu, může být vhodné konzultovat situaci s odborníkem na poruchy řeči, tedy s logopedem.

Dlužno však zmínit, že problémy s vyslovováním hlásky „Ř“ nejsou specifické pouze pro bilingvní děti, ale mohou se objevit i u mnoho monolingvních dětí. V takových případech může být vhodné vyhledat pomoc odborníka, který dítěti pomůže s vyslovováním této hlásky.

ZÁVĚR

Tato bakalářská práce se věnovala bilingvnímu vzdělávání v předškolním věku a vlivu na vývoj řeči dítěte. V rámci práce byly použity případové studie, které pomohly získat detailní informace o tom, jak se bilingvní vzdělávání projevuje u dětí v této věkové kategorii a následně u dospělých jedinců.

Výzkum ukázal, že bilingvní výchova může mít pozitivní vliv na jazykový a komunikační vývoj dítěte. Děti, které byly vychovávány v bilingvním prostředí, se ukázaly být schopné se rychle přizpůsobovat a měly tendenci vykazovat větší jazykovou flexibilitu. Během výzkumu však bylo potvrzeno, že určité hlásky mohou bilingvním dětem činit potíže až do dospělosti.

Důležité je také zmínit, že výzkum zcela jednoznačně neprokázal, že dominantní jazykem bilingvního dítěte je nutně jazyk jeho vrstevníků. Každé dítě má své vlastní preference a vztah ke každému jazyku, který se učí. Dominantní jazyk může být ovlivněn mnoha faktory. Bilingvní výchova by měla být utvářena na základě individuálních potřeb každého dítěte a měla by být zaměřena na podporu jeho celkového vývoje a schopnosti používat oba jazyky efektivně a sebevědomě.

Bilingvní výchova v předškolním věku může přinést mnoho výhod pro dítě. Jak bylo zmíněno, bilingvní děti mají výraznější schopnosti rozpoznávat a odlišovat různé zvuky, což jim umožňuje lépe rozumět řeči a mluvit vícenásobnými jazyky později v životě. Tato

schopnost se vyvíjí již v raném věku, proto je důležité, aby bilingvální výchova začala co nejdříve. Bilingvní výchova v předškolním věku může mít mnoho pozitivních aspektů pro děti. Jedním z hlavních benefitů bilingvní výchovy je, že děti se učí více jazyků v raném věku, kdy jsou stále velmi flexibilní a otevřené novým zážitkům. Další výhodou bilingvní výchovy v předškolním věku je, že může dítěti pomoci rozvíjet jeho kulturní povědomí a identitu. Toto je důležitý aspekt v dnešní globální společnosti, kde se setkáváme s různými jazyky a kulturami.

Na základě zjištěných výsledků autorka doporučuje, aby bilingvní výchova byla více podporována. Nicméně, důležité je, aby byla výuka realizována kompetentně a s respektem k individuálním potřebám dítěte. Také by měla být poskytnuta podpora pro děti s případnými problémy v jazykovém vývoji a měla by být zajištěna spolupráce mezi rodiči, vychovateli a odborníky, jako jsou například logopedi, aby mohli společně pomoci dítěti dosáhnout jeho plného jazykového potenciálu.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Monografie

- BAKER, Colin. *Foundations of bilingual education and bilingualism*. 5 ed. Tonawanda, 2011. ISBN 978-1847693556.
- BEZDĚKOVÁ, Jana. *Učíme naše dítě mluvit*. 2., upr. a dopl. vyd. Praha: Arista, 2014. 224 s. ISBN 978-80-87867-10-5.
- BIALYSTOK, Ellen. 2001. *Bilingualism in development: language, literacy, and cognition*. York Univerzity: Toronto. 304 s. ISBN 0-521-63507-1
- Bilingvizmus (minulosť, prítomnosť, budúcnosť): Zborník príspevkov z medzinárodného kolokvia o bilingvizme konanom 22. 2. 2002 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Bratislava: Academic Electronic Press.
- BRETON, Roland. *Atlas jazyků světa: soužití v křehké rovnováze*. Ilustroval Krystyna MAZOYER. Praha: Albatros, 2007. Albatros In. 80 s. ISBN 978-80-00-01883-6.

- BYTEŠNÍKOVÁ, Ilona. *Komunikace dětí předškolního věku*. Praha: Grada, 2012. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3008-0.
 - BÝTEŠNÍKOVÁ, Ilona. *Rozvoj komunikačních kompetencí u dětí předškolního věku*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 200 s. ISBN 978-80-210-4454-8.
 - ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Vydání 4., v Karolinu 2., doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1946-0.
 - DLOUHÁ, Olga. *Poruchy vývoje řeči*. Praha: Galén, [2017]. ISBN 9788074923142.
 - DOHERTY-SNEDDON, Gwyneth. *Neverbální komunikace dětí: jak porozumět dítěti z jeho gest a mimiky*. Praha: Portál, 2005. 208 s. ISBN 80-7367-043-7.
 - DUDOK, Miroslav (2002): Oprirodzenom bilingvizme. In: Jozef Štefánik (ed.),
 - DVOŘÁK, Josef. 2007. *Logopedický slovník*. 3., upr. a rozš. vyd. Žďár nad Sázavou: Logopedické centrum. Logopaedia clinica. 221 s. ISBN 978-80-902536-6-7.
 - GARCÍA, Ofélia. *Bilingual Education in the 21st Century: A Global Perspective*. Malden, 2008. ISBN 978-1-4051-1994-8.
-
- GILLERNOVÁ, Ilona, Vladimír KEBZA a Milan RYMEŠ. *Psychologické aspekty změn v české společnosti: člověk na přelomu tisíciletí*. Praha: Grada, 2011. Psyché (Grada). 265 s. ISBN 978-80-247-2798-1.
 - GROSJEAN, François. 1982. *Life with two languages: an introduction to bilingualism*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press. 384 s. ISBN 0-674-53091-8.
 - HARDING, Edith a Philip RILEY. *Bilingvní rodina*. Praha: Portál, 2008. Rádcí pro rodiče a vychovatele. 223 s. ISBN 978-80-7367-358-1.
 - HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Třetí, aktualizované vydání. Praha: Portál, 2015. 776 s. ISBN 978-80-262-0873-0.
 - KLENKOVÁ, Jiřina, Barbora BOČKOVÁ a Ilona BYTEŠNÍKOVÁ. *Kapitoly pro studenty logopedie: text k distančnímu vzdělávání*. Brno: Paido, 2012. 103 s. ISBN 978-80-7315-229-1.

- KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie: narušení komunikační schopnosti, logopedická prevence, logopedická intervence v ČR, příklady z praxe*. Praha: Grada, 2006. Pedagogika (Grada). 228 s. ISBN 978-80-247-1110-2.
- KROPÁČOVÁ, Jitka. *Výuka žáka s odlišným mateřským jazykem*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. 161 s. ISBN 8024415119.
- LACHOUT, Martin. *Bilingvismus a bilingvní výchova na příkladu bilingvismu česko-německého*. Praha: Togga, 2017. ISBN 978-80-87956-66-3.
- MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1362-4.
- MORGENSTERNOVÁ, Monika a Lenka ŠULOVÁ. *Interkulturní psychologie: rozvoj interkulturní senzitivity*. Praha: Karolinum, 2007. 220 s. ISBN 9788024613611.
- MORGENSTERNOVÁ, Monika, Lenka ŠULOVÁ a Lucie SCHOLL. *Bilingvismus a interkulturní komunikace*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. ISBN 978-80-7357-678-3.
- NEUBAUER, Karel. *Logopedie a surdologopedie: učební text pro základní kurz*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. 164 s. ISBN 9788074355004.
- NEUBAUER, Karel. *Poruchy řečové komunikace u dospělých osob*. s.n., 1997, 52 s. ISBN 80-238-1305-6.
- PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 4., aktualiz. vyd. [i.e. Vyd. 5.]. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-416-8.
- PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 7., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2013. 400 s, ISBN 978-80-262-0403-9.
- PRŮCHA, Jan. *Dětská řeč a komunikace: poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada, 2011. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3603-7.
- PRŮCHA, Jan. *Interkulturní komunikace*. Praha: Grada, 2010. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3069-1.
- SOVÁK, Miloš. *Uvedení do logopedie*. 1. vyd. Praha: SPN, 1978. 328 s.
- ŠATAVA, Leoš. *Jazyk a identita etnických menšin: možnosti zachování a revitalizace*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-86429-83-0.

- ŠKODOVÁ, Eva a Ivan JEDLIČKA. *Klinická logopedie*. Praha: Portál, 2003. ISBN 978-80-7178-546-0.
- ŠTEFÁNIK, Jozef. *Jeden člověk, dva jazyky: Dvojjazyčnost u dětí – predsudky a skutočnosti*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2000.
- ŠULOVÁ, Lenka. *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karolinum, 2004. 284 s. ISBN 8024608774.
- ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 9788073673130.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vydání druhé, doplněné a přepracované. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1
- WEI, Li, Jean-Marc DEWAELE a Alex HOUSEN. 2002. *Opportunities and challenges of bilingualism*. New York: Mouton de Gruyter. 346 s. ISBN 3110173050.

Elektronické zdroje

- COSTA, Albert. *How does the bilingual experience sculpt the brain?* [online]. *Nat Rev Neurosci.*, 2014, **15(5)** [cit. 2023-02-27]. Dostupné z: doi:10.1038/nrn3709.
- KADANÍKOVÁ, Jana a Karel NEUBAUER. BILINGUALISM AND EDUCATION OF CHILDREN IN A BILINGUAL FAMILY. *Listy klinické logopedie* [online]. **2017(3)** [cit. 2023-02-27]. Dostupné z: doi:10.36833/lkl.2017.002
- KOSINOVÁ, Eliška. *Vztah mezi jazykem a myšlením, přirozený bilingvismus, bilingvální výuka realizovaná na školách v ČR se zaměřením na jazyk*

německý [online]. Praha, 2007 [cit. 2023-02-28]. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/8318/DPTX_2006_1_11410_OSZD001_61556_0_21709.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
Diplomová práce. Univerzita Karlova.

- RÁMCOVÝ VZDĚLÁVACÍ PROGRAM PRO PŘEDŠKOLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ. In: *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. [cit. 2023-02-27]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/predskolni-vzdelavani/ramcovy-vzdelavaci-program-pro-predskolni-vzdelavani-3>

Judikatura:

- zákon č. 82/2015 Sb., kterým se mění zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).
- zákon č. 561/2004 Sb. zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

